

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

ЯРОВА ОЛЕНА БОРИСІВНА

УДК 373.3(4ЄС)(075.8)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

КИЇВ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано в Бердянському державному педагогічному університеті,
Міністерство освіти і науки України, м. Бердянськ.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Олена Ігорівна Локшина,
Інститут педагогіки НАПН України, завідувач відділу порівняльної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Сбруєва Аліна Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, завідувач кафедри педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Чепіль Марія Миронівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти;

доктор педагогічних наук, доцент
Федчишин Надія Орестівна,
Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, завідувач кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться «11» жовтня 2018 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д, каб. 418.

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://undip.org.ua/> та в науковій бібліотеці Інституту педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д.

Автореферат розісланий «11» вересня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Онопрієнко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Глобалізація, міжнародна інтеграція, поширення новітніх інформаційних і комунікаційних технологій формують новий вимір розвитку людства. Для країн Європейського Союзу (далі – ЄС) в умовах розбудови суспільства знань освіта перетворюється на пріоритет у боротьбі за забезпечення конкурентоздатності та соціальної злагоди. Для громадян Європи життєво необхідними стають ключові компетентності, які гарантують кар’єрне зростання і соціальний успіх. Відтак на початкову школу покладається місія створення базису для подальшого прогресу особистості, відповідальність за її інтелектуальний, фізичний, емоційний розвиток, формування мотивації та вмінь навчатися протягом життя. Зокрема, у стратегічній програмі ЄС щодо співпраці в освіті «Освіта і навчання 2020» (2009 р.) наголошується, що освіта включно з початковою ланкою має відігравати вирішальну роль у розв’язанні соціально-економічних, демографічних, екологічних та технологічних завдань, що постають перед Європою та її громадянами сьогодні та в майбутньому; у Повідомленні Комісії Європейському Парламенту та Європейській Раді «Переосмислення освіти: інвестування в навички для кращих соціально-економічних результатів» (2012 р.) пріоритетним для національних систем освіти країн ЄС проголошується розвиток в учнів ключових компетентностей; у Повідомленні Комісії Європейському Парламенту та Європейській Раді «Удосконалення і модернізація освіти. Висока якість освіти для всіх» (2016 р.) підкреслюється, що Європі потрібні системи шкільної освіти, спрямовані на надання освіти високої якості та інноваційного характеру.

Досягнення окреслених цілей сприяє пошуку країнами ЄС спільних шляхів розбудови початкової освіти. Синхронізація цілей початкової освіти з потребами глобалізованих суспільств, управлінські трансформації, модернізація змісту початкової школи, посилення ціннісного потенціалу освіти, розширення шкільної автономії – усі ці й інші інноваційні перетворення в ЄС є цінними для України в умовах кардинальної реформи початкової школи. Вивчення тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС покликано окреслити перспективні стратегічні орієнтири, розкрити цінний практичний досвід з метою гармонізації української початкової школи з європейськими стандартами, інтеграції національної освіти в європейський освітній простір. На важливості вивчення і врахування здобутків провідних зарубіжних країн наголошено у таких документах: «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» (2016 р.), Закон України «Про освіту» (2017 р.).

Українська компаративістика сьогодні має вагомий науковий доробок з проблем розвитку європейської освіти. У порівняльно-педагогічних студіях початкова освіта в країнах Європейської Спільноти розглядається крізь призму загальношкільної проблематики в аспектах реформування загальної середньої освіти, модернізації змісту, функціонування альтернативної шкільної освіти, соціалізації молодих європейців, організації навчання іноземних мов, підтримки обдарованих учнів (О. Бочарова, А. Василюк, О. Заболотна, О. Кузнєцова, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Матвієнко, А. Сбруєва, М. Тадеєва та ін.).

Різні аспекти функціонування початкової школи за кордоном висвітлили у наукових працях такі компаративісти: І. Борисенко (моделювання змісту), Л. Заблоцька (дидактичні основи мовної підготовки), О. Кареліна, В. Полтавець (художнє виховання), О. Кашуба (організація навчального процесу), М. Пап'юк (реформування початкової освіти), Г. Чирікова (сімейне виховання), М. Шабінський (громадянське виховання) тощо. Низка досліджень українських науковців присвячена проблемам професійної підготовки вчителів початкової школи в Австрії (М. М'ясковський), у Великій Британії (О. Волошина, В. Гарапко, Л. Поліщук) Греції (Ю. Короткова), Польщі (В. Чичук), Франції (В. Лащихіна).

Важливе значення для осмислення характеру розвитку початкової освіти в Україні мають дослідження таких провідних учених, як Н. Бібік, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Л. Коваль, Я. Кодлюк, С. Мартиненко, Л. Петухова, О. Савченко, С. Стрілець, І. Хижняк, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.

У контексті наукового пошуку перспектив розвитку початкової школи в Україні значний інтерес становлять праці зарубіжних учених з проблем початкової освіти: виклики в сучасній початковій освіті (Р. Александер (Robin Alexander), Т. Боланд (Theo Boland)); філософія початкової освіти (Р. Дарден (Robert Dearden)); теорія і практика початкового курикулуму (К. Вітбі (Karen Whitby), Е. Вітікка (Erja Vitikka), В. Келлі (Albert Vic(tor) Kelly), К. Річардс (C. Richards), Ф.°Ропе (Françoise Ropé)); еволюція цілей та цінностей початкової освіти в країнах Європи та світу (Дж. Ле Мете (Joanna Le Metais), Ш. О'Доннелл (Sharon O'Donnell), М. Шуайб (Maha Shuaib)); реформування початкової освіти (К. Гарпуст (Christelle Garrouste), М. Р. Текстор (Martin R. Textor)); стандартизація і якість початкової освіти (Р. Александер, В. Гарлен (Wynne Harlen), П. Тіммс (Peter Tymms)); упровадження ключових компетентностей у зміст початкової освіти (А. Мішел (Alain Michel), Х. Тедеско (Juan Carlos Tedesco), Г. Халаш (Gábor Halász)); оцінювання для підвищення якості освіти (В. Гріні (Vincent Greaney), Т. Келлаган (Thomas Kellaghan), Дж. Луні (Janet Looney), Е. Поллард (Andrew Pollard)); порівняльні дослідження початкового курикулуму й національних рамок оцінювання учнів у країнах Європи та світу (Ш. О'Доннелл, К. Саржан (Claire Sargent)); проблеми розвитку формульованого оцінювання навчальних досягнень учнів (Д. Нуше (Deborah Nusche), Е. Харгрівс (Eleanore Hargreaves), К. Шарп (Caroline Sharp)); інструменти шкільного самооцінювання (С. Томас (Sally Thomas), К. Шилдкамп (Kim Schildkamp), Дж. Ширенс (Jaap Scheerens)); завдання шкільних інспекцій (М. Ерен (Melanie Ehren), Н. Шаклетон (Nicola Shackleton) Ф. Янссенс (Frans J. G. Janssens)); перспективи розвитку початкової освіти (Р. Александер, К. Коннер (Colin Conner)) та ін.

Проте комплексні дослідження початкової освіти як цілісної системи у вимірі її багатогранності, динамічного розвитку та взаємодії з іншими освітніми та суспільними феноменами в кордонах ЄС на сьогодні відсутні.

Актуальність дослідження проблеми розвитку початкової освіти в країнах ЄС для національної педагогічної думки посилюється загостренням низки *суперечностей*, що об'єктивно існують в сучасній педагогічній теорії та практиці між:

– значенням початкової освіти як фундаменту освіти впродовж життя в умовах створення суспільства знань та недосконалістю наукового підґрунтя для упровадження інновацій в освітній процес;

– європейським вибором України, що спонукає до подальшого реформування національної освітньої галузі, та недостатнім цілісним вивченням проблем і здобутків освіти в країнах ЄС;

– економічними та соціальними вимогами до європейського рівня якості початкової освіти та нерозробленістю рекомендацій синхронізації з європейськими стандартами.

Отже, з огляду на потребу розв'язання окреслених суперечностей, а також актуальність для України проблем початкової школи в кордонах ЄС, відсутність їх цілісного вивчення та важливість об'єктивного осмислення європейського досвіду було обрано тему дисертаційного дослідження: **«Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової тематики кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету «Формування особистості в навчально-виховному процесі освітніх закладів у контексті Нової української школи» (державний реєстраційний номер 0117U003116). Тему дисертації затверджено вченою радою Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 8 від 10 січня 2013 р.) і погоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26 лютого 2013 р.).

Мета дослідження – виявити й охарактеризувати тенденції розвитку початкової освіти в країнах ЄС, окреслити перспективи застосування європейського досвіду в Україні.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати й розробити методологічні підходи до дослідження початкової освіти в компаративному вимірі.

2. Охарактеризувати еволюцію початкової освіти в європейському просторі крізь призму філософських, психологічних, соціологічних і педагогічних ідей.

3. Виявити тенденції розвитку змісту початкової освіти в країнах ЄС.

4. Розкрити тенденції в організації освітнього процесу в початковій школі об'єднаної Європи.

5. Охарактеризувати тенденції в практиці управління закладами початкової освіти в країнах ЄС.

6. Розкрити генезу теоретичних і регулятивних засад початкової освіти в Україні за роки незалежності.

7. Окреслити можливості творчого застосування позитивного досвіду країн ЄС в умовах реформування початкової освіти в Україні.

Термін «початкова освіта», використаний у дисертації, відповідає першому рівню освіти (МСКО 1) за шкалою Міжнародної стандартної класифікації освіти (International Standard Classification of Education – ISCED, 2011).

З метою відображення спільного простору початкової освіти в дисертації визначені тенденції належать до категорії загальних – таких, що охоплюють усі країни ЄС.

Об'єкт дослідження – розвиток початкової освіти в кордонах ЄС.

Предмет дослідження – напрями й сутнісні характеристики розвитку початкової освіти в країнах ЄС.

Хронологічні межі порівняльного дослідження охоплюють 90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.

Нижня хронологічна межа позначає час створення ЄС (Договір про Європейський Союз, 1992), що забезпечило формування правових засад для реалізації цілісної стратегії ЄС щодо розбудови єдиного освітнього простору, спричинивши масштабні неперервні перетворення в початковій освіті держав-членів у напрямі гармонізації.

Верхня хронологічна межа дослідження датується 2016 р., який є роком проміжного оцінювання досягнень країн ЄС у царині модернізації національних систем освіти включно з початковою ланкою відповідно до завдань, окреслених у Стратегічній рамці для європейської співпраці в освіті та професійній підготовці «Освіта і навчання 2020» (2009 р.). Важливим орієнтиром стає Повідомлення Комісії Європейському Парламенту та Європейській Раді «Удосконалення і модернізація освіти. Висока якість освіти для всіх» (2016 р.), що наголошує на фундаментальній ролі освіти й визначає шляхи підтримки зусиль країн ЄС у цьому секторі. Це уможливило фіксування загальних тенденцій розвитку освіти на рівні МСКО 1 у державах-членах під впливом динамічних трансформаційних процесів.

Територіальні рамки дослідження. У фокусі уваги знаходиться інтеграційне утворення – Європейський Союз, державами-членами якого (на 1 січня 2017 р.) є двадцять вісім країн Західної, Північної, Південної та Центральної Європи: Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Сполучене Королівство, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Швеція.

Концепція дослідження. Феномен «початкова освіта в країнах ЄС» у дослідженні розглядається крізь призму підходів міжнародних (МСКО ЮНЕСКО) та європейських організацій (ЄС), а також поглядів європейських учених з урахуванням надбань національної педагогіки.

В основу дослідження покладено положення щодо початкової освіти як:

- базису, де закладаються фундаментальні характеристики молодих європейців для самовдосконалення впродовж життя;
- цілісної системи, яка постійно розвивається, характеризується відкритістю до інновацій відповідно до потреб європейських суспільств;
- складової загальної середньої освіти, яка знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими ланками, що забезпечує наступність трансляції змісту освіти.

Зміст концепції полягає у тому, що сучасна європейська початкова школа, зберігаючи попередні досягнення, в умовах глобалізації продовжує пошук оптимальних освітніх моделей, балансує між потребою в економічній ефективності та необхідністю імплементації ціннісного потенціалу освіти.

Початкова освіта в країнах ЄС покликана розв'язувати завдання підготовки молодих європейців до життя в об'єднаній багатокультурній Європі в межах єдиного освітнього простору. Спільні стратегічні орієнтири освітньої політики ЄС під впливом процесів європеїзації та глобалізації формують уніфіковані цілі, гармонізують принципи організації навчального процесу, добору та структурування змісту початкової освіти, форми й методи навчання, технології оцінювання навчальних досягнень учнів, управління початковими школами, що уможливило фіксацію спільних характеристик розвитку систем початкової освіти в країнах ЄС.

Методологічна основа дослідження. На філософському рівні робота ґрунтується на положеннях про нерозривний зв'язок історії, культури та освіти; про діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ у суспільстві та необхідність їхнього вивчення в конкретно-історичних умовах; про єдність теорії і практики; про гуманізацію й гуманітаризацію освіти. Філософська категорія «розвиток» дозволяє розглядати початкову освіту з позиції спрямованої та закономірної зміни в напрямі виникнення нових характеристик.

Початкова освіта в країнах ЄС як соціально-детермінований багатовимірний динамічний феномен розглядається крізь призму синергетичного, холістичного, системного, діалектичного, культурологічного та порівняльного підходів.

Сьогодні педагогічний процес у європейській початковій школі не обмежується навчанням і вихованням, а являє собою якісно нове утворення, у якому відбувається розвиток і саморозвиток як учнів, так і вчителів. Відкритість системи початкової освіти в умовах постійного розширення освітнього інформаційного простору спричиняє необхідність перегляду цілей, методів, засобів, змісту початкової освіти. Синергетичний підхід робить можливим розгляд не тільки внутрішніх структурно-якісних зв'язків систем початкової освіти в країнах ЄС, а й усього комплексу зв'язків із зовнішнім середовищем (метарівень), у взаємодії з яким системи виявляють і реалізують властиві їм якості.

Холістичний підхід реалізовано для вивчення початкової освіти як цілісної категорії в кордонах ЄС з позиції складного цілого, що розширює діапазон зіставлень, дозволяє дослідити розвиток європейської початкової школи в соціально-культурному та політичному контекстах; дає можливість з'ясувати сутнісні властивості, синтезувати загальні характеристики початкової освіти в ЄС.

Системний підхід у дослідженні початкової освіти в державах-членах застосовано для виявлення тенденцій і суперечностей розвитку, зовнішніх чинників впливу, механізмів модернізації, добору успішнішого досвіду і з'ясування шляхів його освоєння.

Діалектичний підхід до вивчення систем початкової освіти в країнах ЄС передбачає виявлення суперечностей, що визначаються як взаємодія протилежних сторін об'єкта чи системи і є джерелом саморуху та розвитку.

Культурологічний підхід збагачує дослідження ціннісним виміром, спрямовує його на розгляд феномену початкової освіти крізь призму європейської культури та традицій.

Ключовим підходом у дослідженні став порівняльний, який забезпечив з'ясування ознак феномену початкової освіти в національних вимірах країн ЄС на основі спільностей, дослідження причинно-наслідкові зв'язків з метою встановлення динаміки змін у форматі тенденцій розвитку та екстраполяції окреслених реалій на

систему початкової освіти України, забезпечивши тим самим формулювання валідних рекомендації для вдосконалення національної початкової школи.

До ключових параметрів порівняння віднесено організацію та зміст освіти, підходи до управління нею. Порівняння є оцінним. Методологічним інструментом обрано *тенденцію*, яка визначає основне спрямування розвитку та уможливорює впорядкування неоднозначностей в умовах асинхронності процесів усередині Європейської Спільноти. Методологічною умовою проведення дослідження є врахування стратегічних орієнтирів Брюсселя, їх впливу на початкову освіту в країнах ЄС. Не менш важливим є врахування суспільно-політичного контексту, оскільки динамічний розвиток початкової освіти зумовлений потужними зовнішніми трансформаціями, найбільш впливовими серед яких вбачаються: розбудова економіки знань, цифрова революція, потужні інтеграційні процеси тощо.

Теоретичною основою дисертації є:

– фундаментальні положення філософії людиноцентризму та концепції розвитку освіти в умовах загальноцивілізаційних змін, на підґрунті загальнолюдських цінностей і плюралізму культур (В. Андрущенко, А. Бенаво, Б. Гершунський, Ж. Делор, М. Євтух, С. Клепко, Г. Клімова, В. Краєвський, В. Кремень, А. Ліферов, В. Лутай, М. Нікандров, В. Пилиповський, М. Романенко, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський);

– методологічні положення сучасної порівняльної педагогіки, відповідно до яких освітні системи досліджуються в локальних/національних/глобальних контекстах під впливом історичних, політичних, економічних, соціокультурних чинників (Дж. Бірідей, Є. Бражник, М. Брей, Б. Вульфсон, О. Джуринський, І. Кендел, К. Корсак, О. Локшина, З. Малькова, Л. Пуховська, О. Савченко, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, Б. Холмс, М. Чепіль);

– концепції розвитку шкільної освіти в європейських країнах, що характеризують цілі, зміст, організаційні моделі, умови навчального процесу (А. Василюк, Г. Єгоров, О. Заболотна, Н. Лавриченко, Т. Левченко, О. Локшина, О. Матвієнко, Б. Мельниченко, О. Овчарук, О. Першукова, А. Сбруєва, С. Сисоєва, М. Тадеєва, Н. Федчишин);

– інноваційні ідеї учених щодо реформування початкової освіти і тенденцій її розвитку в країнах ЄС (Р. Александер, Т. Боланд, В. Гарлен, Р. Деарден, В. Келлі, К. Коннер, Дж. Ле Мете, Дж. Луні, Д. Нуше, Е. Поллард, М. Р. Текстор, П. Тіммс, Е. Харгрівс, К. Шилдкамп, М. Шуайб).

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження:**

загальнонаукові:

– аналіз монографічних досліджень експертів із теорії та практики початкової освіти, зарубіжної та української філософської, педагогічної, психологічної, соціологічної літератури з проблем глобалізації, інтернаціоналізації, реформування шкільництва – для визначення проблематики досліджень початкової освіти в країнах ЄС;

– аналіз і синтез матеріалів міжнародних доповідей з питань освіти та інших видань ЮНЕСКО, ОЕСР, Європейської Ради, Світового банку – для досягнення цілісного розуміння початкової освіти як педагогічного феномену;

– узагальнення, конкретизація теоретичних положень – для визначення методології та поняттєвого апарату педагогічного дослідження початкової освіти в країнах ЄС;

– індукція й дедукція – для встановлення співвідношення загального й конкретного в початковій освіті країн ЄС, обґрунтування тенденцій її розвитку;

– аналіз статистичних даних – для дослідження функціонування початкових шкіл у різних країнах Союзу;

– кількісної обробки даних – для реєстрації результатів дослідження (рисунки, таблиці);

конкретно-наукові:

– термінологічний аналіз – для опрацювання масиву законодавчих та освітніх документів, що регулюють і звітують про діяльність державних початкових шкіл у країнах ЄС, з метою зіставлення змісту освітніх термінів і понять;

– порівняльно-типологічний метод – для пояснення тотожності процесів і явищ на рівні МСКО 1 у різних країнах ЄС у подібних умовах їх розвитку;

– порівняльно-зіставний метод – для виявлення природи різномірних об'єктів у системах початкової освіти Європейської Спільноти;

– метод наукової екстраполяції, який сприяв виявленню можливостей використання елементів конструктивного європейського досвіду в розбудові початкової освіти в Україні.

Джерельну базу дослідження становлять:

- *офіційні документи ЄС, що визначають стратегію розвитку шкільної освіти:* резолюції, рекомендації, доповіді та програми Європейської Ради, Європейської Комісії, Європейського Парламенту, зокрема, Доповідь Європейської Комісії «Якість шкільної освіти – шістнадцять індикаторів якості» (2000 р.); Рекомендація Європейського Парламенту та Ради «Європейське співробітництво в оцінюванні якості шкільної освіти» (2001 р.); Рекомендація Європейського Парламенту та Ради «Ключові компетентності для навчання упродовж життя» (2006 р.); Доповідь Європейської Комісії «Розвиток ключових компетентностей у школі в Європі: виклики і можливості для політики» (2012 р.); Доповідь Європейської Комісії «Забезпечення якості освіти: політика і підходи до шкільного оцінювання в Європі» (2015 р.); Доповідь Європейської Комісії «Практика навчання в початкових і середніх школах Європи з точки зору великомасштабних оцінювань в освіті» (2015 р.) тощо;

- *офіційні національні документи у сфері початкової освіти держав-членів,* серед яких закони про освіту, нормативні документи урядів та органів регіональної влади, доповіді про розвиток національної освіти на рівні МСКО 1, національні програми розвитку початкової освіти тощо;

- *інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних та національних інституцій* із питань організації і реформування початкової освіти та тенденцій її розвитку в рамках Євросоюзу (Міжнародної асоціації з оцінювання навчальних досягнень /International Association for the Evaluation of Educational Achievement – IEA, Центрального інституту з розвитку тестів (Нідерланди)/Central Institute for Test

Development – CITO, Національної фундації з освітніх досліджень (Сполучене Королівство)/National Foundation for Educational Research), матеріали Мережі з освітніх систем та освітніх політик/Network on Education Systems and Policies in Europe – Eurydice, Мережі з питань упровадження ключових компетентностей у шкільну освіту/Key Competence Network on School Education – KeyCoNet, Міжнародного бюро з освіти ЮНЕСКО/International Bureau of Education UNESCO, Міжнародного огляду інтернет-архіву з питань структури курикулуму та оцінювання/International Review of Curriculum and Assessment Frameworks Internet Archive – INCA, Європейського інституту з порівняльних досліджень культури/European Institute for Comparative Cultural Research – ERICarts тощо);

- *статистика*, що містить показники стану та тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС – Eurostat, а також видання з основними показниками розвитку освіти в країнах ЄС (статистичні збірники ЄС «Ключові показники освіти в Європі»/Key Data on Education in Europe, «Ключові показники інформаційно-комунікаційних технологій у школах Європи»/Key Data on Information and Communication Technologies in Schools in Europe, «Ключові показники навчання мов у Європі»/Key Data on Teaching Languages at School in Europe, «Ключові показники щодо вчителів і шкільних лідерів у Європі»/Key Data on Teachers and School Leaders in Europe, «Ключові показники ранньої освіти і догляду в Європі»/Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe); статистичні збірники ОЕСР «Погляд на освіту»/Education at Glance; статистичні збірники Європейської Комісії «Моніторинг освіти і професійної підготовки»/The Education and Training Monitor;

- *дослідження в галузі філософії, психології, соціології та теорії освіти* (А. Бандура, Дж. Бенток, М. Блауг, Дж. Боуен, Дж. Брунер, М. Вебер, Л. Виготський, М. Галтон, Дж. Дьюї, М. Еппл, Б. Жолібер, Дж. Керр, Е. Клапаред, Г. Клакстон, Т. Парсонс, Ж.-К. Пассерон, Р. Петерс, Р. Прінг, Ж. Піаже, К. Річардс, К. Роджерс, Д. Саттерлі, П. Сілкок, П. Стандіш, П. Хьорст, М. Янг та ін.);

- *дослідження в галузі початкової освіти* (Р. Александер, Г. Бленкін, А. Бліт, Т. Боланд, Я. ван ден Аккер, Д. Гайєс, М. Даддс, Р. Деарден, В. Келлі, Д. Коулбі, Дж. Ле Мете, Б. Лофтхаус, А. Росс, М. К. Сміт, Дж. Соутворт, М. Шуайб та ін.);

- *дослідження організаційно-управлінських тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС* (Г. Альтріхтер, К. Галл, В. Гарлен, К. Гоупс, Р. Х. Гофман, А. Десюрмон, М. Ерен, П. Ерлі, К. Коннер, Дж. Луні, Д. Нуше, Е. Поллард, Р. Річі, П. Сантіаго, К. Саржан, Е. Харгрівс, М. Хайнріх, К. Шарп, К. Шилдкамп та ін.);

- *дослідження тенденцій розвитку змісту початкової освіти в країнах ЄС* (Дж. Вайт, К. Вітбі, К. Гарруст, Р.-Ф. Готьє, М. Дабровські, Х. Лаудер, Б. Мейл, К. Меррелл, Ш. О'Доннелл, Г. Руддок, М. Сайнсбері, Х. К. Тедеско, М. Р. Текстор, П. Тіммс, Н. Томас та ін.);

- *енциклопедії та реферативні видання*: «Глосарій МБО з курикулярної термінології»/IBE Glossary of Curriculum Terminology, 2013; «Глосарій освітніх реформ»/The Glossary of Education Reform; «Глосарій. Якість в освіті й професійній підготовці»/Glossary. Quality in Education and Training (CEDEFOP, 2011); «Довідник із міжнародно-порівняльної статистики освіти: концепції, стандарти, визначення та класифікації»/Handbook for Internationally Comparative Education Statistics: Concepts,

Standards, Definitions and Classifications (OECD, 2004); «Довідник з освітніх ідей і практик»/Handbook of Educational Ideas and Practices (ed. by Noel Entwistle, 2015); «Довідник з початкової освіти в Європі»/Handbook of Primary Education in Europe (Ed. by Maurice Galton and Alan Blyth, 1989); «Енциклопедія освіти» (голов. ред. В. Г. Кремень, 2008); «Енциклопедія початкової освіти»/Encyclopedia of Primary Education (ed. by Denis Hayes, 2009); «Європейський глосарій з освіти»/European Glossary on Education (Eurydice, 2001–2004); «Історія західної освіти»/A History of Western Education (James Bowen, 1986); «Міжнародний довідник з порівняльної освіти»/International Handbook of Comparative Education (eds. Robert Cowen, Andreas M. Kazamias, 2009) тощо;

- *українська та зарубіжна науково-педагогічна періодика* («Освітологія», «Порівняльно-педагогічні студії», «Початкова школа», «Рідна школа», «Шлях освіти», “Assessment in Education”, “British Journal of Sociology of Education”, “Cambridge Journal of Education”, “Comparative Education”, “Educational Practice and Theory”, “Education Review”, “European Journal of Education”, “Journal of Educational, Cultural and Psychological Studies”, “Oxford Review of Education”, “Policy Futures in Education”, “Prospects: the quarterly review of comparative education”, “School Leadership & Management”, “Studies in Educational Evaluation”, “Teacher Development” та ін.).

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- в українській педагогічній науці здійснено цілісний аналіз феномену початкової освіти в освітньому просторі ЄС у сукупності його спільних характеристик з урахуванням історико-культурного контексту; доведено його соціальну детермінованість, багатовимірність і динамічність; схарактеризовано напрями й сутність його розвитку в форматі загальних тенденцій;

- на основі методологічних орієнтирів українських і зарубіжних компаративістів розроблено авторську методологічну трирівневу модель проведення порівняльно-педагогічного дослідження (аналітико-методологічний, оцінювально-узагальнювальний та результативно-прогностичний рівні), яка уможливила порівняння специфічних характеристик початкової освіти в країнах ЄС, спираючись на аналіз фактів і виокремлення спільностей;

- на основі системного підходу обґрунтовано теоретичні засади початкової освіти в країнах ЄС, які мають філософське (ідеї гуманістичної педагогіки, конструктивістської педагогіки, холістичної педагогіки і критичної педагогіки), психологічне (біхевіористичні теорії, ідеї когнітивної та гуманістичної психології) та соціологічне підґрунтя;

- розкрито еволюцію цілей початкової освіти в кордонах ЄС у форматі авторської періодизації (період акцентування якості шкільної освіти в умовах інтенсифікації підзвітності освітніх органів (1990-ті рр.), період акцентування ключових компетентностей в умовах трансформації початкової освіти на компетентнісні засади (2000-ні рр.), період акцентування локального виміру в умовах зростання автономії закладів початкової освіти (2010-ті рр.);

- виокремлено загальні тенденції розвитку змісту початкової освіти в країнах ЄС, до яких віднесено: стандартизацію змісту освіти, його трансформацію на компетентнісних засадах;

- з'ясовано умови успішної імплементації компетентнісної парадигми в освітній процес початкової школи (формулювання в національних документах/курикулумах компетентнісно-орієнтованих цілей; синхронізація систем національного та шкільного оцінювання успішності учнів з цілями і чинними стандартами; забезпечення інтенсивного професійного розвитку вчителів з адаптації до компетентнісних реалій; активна підтримка педагогічних інновацій на шкільному рівні задля модернізації освітнього процесу; визначення комунікативних стратегій у розв'язанні стратегічних завдань);

- визначено загальні тенденції організації освітнього процесу на рівні МСКО 1 у країнах ЄС (циклування початкової освіти, збільшення тривалості навчання в початковій школі, зниження віку початку шкільної освіти, групування учнів, зниження коефіцієнту вчитель/учні на рівні класу, адаптація навчального режиму до вікових особливостей молодшого школяра);

- встановлено загальні тенденції розвитку системи управління навчальними закладами з акцентом на оптимізації функцій шкільних інспекцій, упровадження школо-базованого менеджменту та шкільних рад рівні МСКО 1 у країнах ЄС у контексті розвитку шкільної автономії;

- на основі аналізу теорії та практики шкільного самоврядування в зарубіжжі розроблено авторську модель школо-базованого менеджменту початкової школи, у якій розкрито цілі, завдання, функції його агентів (адміністрації, колективу, громадськості);

- виокремлено перспективний для національної освіти досвід країн ЄС із модернізації початкової освіти.

Удосконалено розуміння феномену «початкова освіта в країнах ЄС».

Подальшого розвитку набули:

- тлумачення змісту основних дефініцій (політика ЄС у галузі шкільної освіти, цілі початкової освіти, курикулум початкової освіти, освітній стандарт, ключові компетентності, шкільна автономія, шкільна інспекція, якість і доступність в освіті, зміст початкової освіти, національне оцінювання навчальних досягнень учнів);

- характеристика й систематизація досліджень українських педагогів-компаративістів з проблем розвитку початкової освіти в зарубіжжі;

- характеристика й систематизація досліджень зарубіжних науковців щодо тенденцій розвитку початкової освіти в європейському просторі.

Уведено до наукового обігу нові факти, ідеї та підходи стосовно розвитку освіти на рівні МСКО 1: процесів оптимізації організації навчання, пріоритетизації ціннісного компонента, стандартизації змісту, трансформації на компетентнісних засадах, упровадження міжнародного й національного моніторингу навчальних досягнень молодших школярів, змін в управлінні навчальними закладами в країнах ЄС, розвитку «нового професіоналізму» педагогів і шкільної адміністрації.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що узагальнений досвід функціонування початкової освіти у країнах ЄС, одержані теоретичні й емпіричні дані дозволили укласти рекомендації, покликані сприяти

розбудові Нової української школи з урахуванням сучасних тенденцій у європейському освітньому просторі.

Систематизовані й узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база мають цінність для подальших наукових розвідок з порівняльної педагогіки, розробки лекційних і практичних занять із курсів «Історія педагогіки», «Загальна педагогіка», «Порівняльна педагогіка», спецкурсів і спецсемініарів із проблем розвитку освітніх систем у зарубіжжі; у процесі вдосконалення змісту науково-педагогічної підготовки сучасних магістрів педагогічного напрямку підготовки; для укладення енциклопедичних і довідкових видань.

Матеріали докторської дисертації використано в елективних навчальних курсах «Тенденції розвитку систем освіти в країнах Європейського Союзу» (освітньо-професійна програма магістерського рівня підготовки 8.01010201 Початкова освіта), «Початкова освіта в країнах Європейського Союзу» (освітньо-професійна програма бакалаврського рівня підготовки 6.020302 Філологія), а також у підготовлених у процесі дослідження навчальному посібнику «Початкова освіта в країнах Європейського Союзу» (2017 р.) і монографії «Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (2018 р.).

Результати дослідження упроваджено в навчальний процес Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка про впровадження № 60-н від 27.03.2017 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 58–18/423 від 20.04.2017 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1587/01 від 30.06.2017 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка про впровадження № 2542 від 12.11.2017 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 260 від 06.03.2018 р.).

Вірогідність та об'єктивність результатів і висновків дослідження забезпечується теоретичним і методологічним обґрунтуванням його вихідних положень; застосуванням комплексу методів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням роботи; залученням до наукового аналізу широкого кола різноманітних джерел та об'єктивністю автора в їх інтерпретації; упровадженням результатів дисертаційної праці в освітній процес сучасних вищих педагогічних навчальних закладів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Матеріали роботи та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету, а також на науково-практичних і науково-методичних конференціях і семінарах різних рівнів, а саме:

міжнародних конференціях – XI Щорічній міжнародній конференції “Education in One World: Perspectives from Different Nations” (Пловдив, Болгарія, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи» (Умань, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка та психологія: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень» (Київ, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології» (Львів, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогічна теорія і

практика в контексті інтеграційних процесів» (Тернопіль, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Україна і світ: діалог мов та культур» (Київ, 2014), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна початкова освіта: традиції, інновації та перспективи» (Херсон, 2015), Міжнародній науковій конференції “Pedagogy and Psychology in the Age of Globalization – 2015” (Будапешт, Угорщина, 2015), 5-й Міжнародній науковій конференції “Problems and Prospects of Territories’ Socio-Economic Development” (Ополе, Польща, 2016), Міжнародній психолого-педагогічній конференції «Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України» (Берегове, 2016), Міжнародному дискусійному форумі «Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування» (Умань, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції “Stav, problemu a perspektivu pedagogickeho studia a socialnej prace” (Сладковічево, Словачка Республіка, 2016), I Міжнародній науковій конференції Української асоціації дослідників освіти «Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні» (Київ, 2017), Міжнародній науковій конференції «Трансформації в українській освіті і наукових дослідженнях: світовий контекст» (Умань, 2017), I Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації» (Київ, 2017);

всеукраїнських конференціях – Всеукраїнській науково-практичній конференції «Комунікація і глобалізація: лінгводидактичний та лінгвокультурний аспекти» (Київ, 2013), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні технології реалізації освітньо-професійної програми підготовки фахівців з початкової освіти» (Київ, 2013), Всеукраїнській науковій конференції «Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку» (Бердянськ, 2014);

семінарах – IV Міжнародному науково-практичному семінарі «Творчі підходи та методи у викладанні іноземних мов» (Бердянськ, 2012), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Педагогічна компаративістика – 2012: аспект обдарованості (трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст)» (Київ, 2012), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Педагогічна компаративістика – 2013: трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2013), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2014), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Педагогічна компаративістика – 2015: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2015), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Педагогічна компаративістика – 2016: освітні реформи та інновації у глобалізованому світі» (Київ, 2016).

Публікації. Основні положення й результати дисертаційного дослідження відображено в 54 одноосібних працях, серед яких: 1 монографія, 1 навчальний посібник, 23 статті у фахових виданнях України (з них 5 – у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз), 5 статей у наукових виданнях інших

держав із наряду, за яким підготовлено дисертацію, та 24 публікації апробаційного характеру в наукових журналах і збірниках матеріалів науково-практичних конференцій і семінарів.

Кандидатську дисертацію на тему «Дидактична адаптація студентів I курсу вищого педагогічного навчального закладу (на матеріалі вивчення іноземної мови)» захищено 2001 р. за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 531 сторінка (397 сторінок – основний текст). Список використаних джерел – 708 назв (з них 510 – іноземними мовами) на 63 сторінках. Основний текст дисертації містить 19 таблиць, 8 рисунків. Робота має 5 додатків (на 22 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету, об'єкт, предмет і завдання, визначено хронологічні та територіальні межі, аргументовано концептуальні засади, методологічну й теоретичну основи, методи дослідження, подано джерельну базу роботи; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, викладено вірогідність наукових результатів і висновків дослідження, представлено стан апробації та впровадження результатів наукового пошуку.

У *першому розділі* «**Методологічний вимір дослідження початкової освіти в європейському просторі**» досліджено внесок українських компаративістів у дослідження феномену «початкова освіта» в зарубіжжі, розроблено методологічну модель порівняльно-педагогічного дослідження, визначено поняттєво-термінологічний інструментарій порівняльно-педагогічного дослідження початкової освіти в країнах ЄС.

Доведено, що попри наявність значної кількості дисертацій, системні дослідження початкової освіти в кордонах ЄС як цілісної системи у вимірі її багатогранності, динамічного розвитку та взаємодії з іншими освітніми та суспільними феноменами в українській порівняльній педагогіці відсутні. Здійснений аналіз дав змогу констатувати, що дослідження, сфокусовані на проблемах європейської початкової освіти, з'являються в Україні після 2000 р. та вивчають окремі аспекти, здебільшого в форматі однієї країни (кандидатські дисертації). У докторських дисертаціях (Т. Кристопчук, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Матвієнко) початкова освіта розглядається в контексті загальноєвропейської шкільної проблематики і не є безпосереднім предметом дослідження. Фрагментарне висвітлення проблем теорії та практики початкової освіти в європейському просторі підтвердило актуальність теми дослідження.

Розроблена авторська методологічна модель порівняльно-педагогічного дослідження тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС розглядається як штучна система складових, яка з певною точністю відображає характеристику

процесу дослідження (С. Гончаренко). Запропонована модель охоплює три рівні: аналітико-методологічний, спрямований на вивчення фактичного матеріалу, визначення поняттєво-термінологічного апарату дослідження, вибір принципів і підходів порівняльно-педагогічного аналізу; оцінювально-узагальнювальний, на якому визначалися загальні та специфічні характеристики початкової освіти в країнах ЄС, проблеми функціонування початкової школи, тенденції розвитку на змістовому, організаційному, управлінському рівнях; результативно-прогностичний, завданням якого було формування висновків, прогнозування напрямів розвитку європейської початкової освіти, окреслення перспектив застосування позитивного досвіду країн Європейської Спільноти в розбудові Нової української школи.

Застосування моделі як рамки уможливило порівняння специфічних характеристик початкової освіти в країнах-членах на основі аналізу фактів та виокремлення загальних спільностей для представлення всієї системи в форматі тенденцій.

З метою проведення дослідження уточнено значення й обґрунтовано використання в роботі поняттєво-термінологічного інструментарію. Поняттєво-термінологічне поле дослідження початкової освіти в країнах ЄС сформовано за критеріями частотності, концептуальності, перспективності вживання в українських порівняльно-педагогічних студіях та міжнародних і європейських джерелах, що висвітлюють питання розвитку освітніх систем. Базовими термінами визначено такі: «автономія», «індивідуалізація», «компетентність», «курикулум», «навчання», «стандарт», «цілі», зафіксовано ряди їх англійських еквівалентів. Спираючись на теоретичний аналіз і враховуючи логіку дослідження, представлено авторські тлумачення зазначених понять. Для більш повного осмислення загальних і конкретних характеристик багатогранного процесу початкової освіти в країнах ЄС встановлено сутнісні зв'язки між поняттями, що використовуються в роботі.

У *другому розділі «Теоретичні засади початкової освіти в країнах Європейського Союзу»* розкрито генезу філософсько-педагогічних традицій початкової освіти в Західній Європі, проаналізовано психологічні теорії, що склали підґрунтя організації освітнього процесу в початковій школі країн ЄС, доведено значимість соціологічних досліджень у розвитку європейського шкільництва.

Аналіз філософських витоків початкової освіти здійснено в органічному зв'язку з культурним розвитком європейської цивілізації. Еволюцію у ХХ ст. розкрито крізь призму поступу від реформаторської педагогіки (О. Декролі, Дж. Дьюї, Е. Кей, Г. Кершенштейнер, Я. Корчак, В. А. Лай, Е. Мейман та ін.) до «педагогіки світу» (Е. Фромм, Дж. Верч, У. Бронфенбреннер). Зроблено висновок, що європейська початкова школа у ХХ ст., дотримуючись певного консерватизму (базові предмети в курикулумі, оцінювання успішності, підтримка шкільної системи як такої), рухається в напрямі всебічного розвитку дитини, інтегрованого навчання, виховання моральності та критичного сприйняття культурно-релігійного розмаїття.

До ключових філософських орієнтирів, що визначають теоретичні засади функціонування європейської початкової школи у ХХІ ст., віднесено: положення про пріоритет учня та необхідність його всебічного розвитку (компетентності, креативності, духовності, моральності, гуманності тощо); формування змісту освіти на засадах загальноєвропейських цінностей; урахування соціокультурного контексту

дитини; розширення фізичного, інтелектуального та творчого потенціалу дитини; гуманізація та індивідуалізація процесу навчання; створення розвивального інтерактивного навчального середовища; підтримка активної позиції учня у плануванні й організації власного навчання, виховання самостійності, розвиток рефлексивного і критичного мислення; важливість розвитку моральності, виховання громадянськості в молодших школярів.

Встановлено, що початкова освіта ХХ століття як у Європі, так і в усьому світі значною мірою керується результатами досліджень у галузі дитячої психології та психології особистості. Розуміння специфіки розвитку дитини, її індивідуальних особливостей і потреб, процесів формування понять і вибудови стосунків із зовнішнім світом визначає принципи організації навчання, зміст і способи взаємодії учня та вчителя в початковій школі.

Доведено, що головні напрями психологічної думки у ХХ ст. презентує трикутник «біхевіоризм – когнітивна психологія – гуманістична психологія». Вагомим внеском у практику початкової освіти стають ідеї важливості вивчення індивідуальних особливостей учнів (Е. Торндайк, Е. Мейман), саморозгортання вроджених задатків (Е. Клапаред), стадій життєвого шляху особистості (Е. Еріксон), соціалізації як процесу адаптації до соціального середовища (Ж. П'яже, К. Левін), інтелектуального й емоційного розвитку дитини (Ж. П'яже, Л. Виготський, Дж. Брунер, К. Роджерс), мотивації навчання (Б. Скіннер, А. Бандура), взаємодії дитини та середовища (М. Мід, У. Бронфенбреннер).

З'ясовано, що вивчаючи процес навчання дитини в контексті соціальних, моральних, когнітивних, поведінкових, мотиваційних теорій, теорій особистості та розвитку, дитяча психологія вводить у практику європейської початкової освіти такі поняття, як: види навчання, цілепокладання та результативність навчання, спіральність змісту навчання, мотивація навчальної діяльності, принципи особистісно зорієнтованого навчання, програмоване навчання, соціалізація та її особливості в різні вікові періоди, соціокультурний контекст дитини.

Виявлено, що серед соціальних макротеорій, які сьогодні мають вплив на європейську освітню політику та реальні процеси в освіті, найбільший популярними є: функціональний та утилітарний підходи, критичні теорії (теорії конфліктів) та теорії взаємодії. У фокусі уваги західних соціологів знаходяться загальні проблеми функціонування масової школи в ЄС, що виявляються і в початковій ланці: нерозв'язаними залишаються питання рівного доступу до якісної початкової освіти, селекції на рівні МСКО 1, відповідності змісту курикулумів індивідуальним (віковим, гендерним, культурним, соціальним) особливостям учнів, реалізації інклюзії. Відбувається заміщення попередньої парадигми інтеракціоністською теорією, яка робить акцент на соціально-психологічних питаннях навчання, а саме: взаємодія «вчитель – учень», стосунки між учнями; установки, цінності та досягнення учнів, залежність між досягненнями учнів і їхнім соціально-економічним статусом, оцінювання ефективності педагогічних стилів тощо.

Встановлено, що у ХХІ ст. педагогіка початкової школи зорієнтована на організацію навчання з урахуванням вікових особливостей молодшого школяра (добір змісту, навчальних форм, методів і засобів); створення розвивального

інтерактивного навчального середовища; підтримку активної позиції учня в плануванні та організації власного навчання, виховання самостійності, розвиток рефлексивного і критичного мислення. Європейська початкова школа покликана максимально задіяти інтеграційний потенціал і міждисциплінарні зв'язки в освітньому процесі, збалансувати суспільні вимоги та індивідуальні потреби учнів, локальну специфіку та глобальні освітні тенденції.

У *третьому розділі* «Тенденції розвитку змісту початкової освіти в країнах Європейського Союзу» виявлено, що розвиток змісту початкової освіти в країнах ЄС наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбувається на історичному підґрунті європейського шкільництва, сформованому впродовж віків, під впливом політичних, соціо-економічних і культурно-релігійних чинників сьогодення. До загальних тенденцій розвитку змісту початкової освіти в країнах ЄС віднесено стандартизацію і трансформацію змісту на компетентнісні засади, що відбувається в рамках еволюції цілей початкової освіти.

На основі методів аналізу та синтезу розкрито характер еволюції цілей початкової освіти в країнах ЄС. До спільних акцентів періоду 1990-х рр., який характеризується посиленням державного контролю за якістю шкільної освіти та підзвітності освітніх органів в рамках стандартизації змісту освіти, включено: реалізацію високих стандартів у читанні, письмі, лічбі та максимальний прогрес для кожної окремої дитини; зменшення кількості невстигаючих учнів шляхом створення ресурсної та навчальної підтримки. 2000-ні рр. знаменують період компетентнісного руху, акцентуючи формування ключових компетентностей молодших школярів, передусім іншомовної та інформаційної під впливом об'єднавчих процесів в ЄС та ІКТ революції; громадянської та міжкультурної – для соціальної взаємодії; вміння вчитися – для адаптації до постійних змін; розвиток естетичного смаку і художнього самовираження; формування основ здорового способу життя та фізичної активності. Період зростання автономії закладів початкової освіти (2010-ті рр.) збагачує перелік цілей початкової освіти регіональним і локальним вимірами.

Встановлено, що в умовах сьогодення цілі початкової освіти в країнах ЄС знаходяться в процесі уніфікації під впливом політики Брюсселя, яка регулюється відкритим методом координації. До спільностей у переліку цілей віднесено: підкреслення важливості різнобічного розвитку дитини відповідно до прогресу кожного окремого учня; формування соціальних, культурних і фізичних компетентностей для життя в мультикультурному суспільстві та місцевій громаді. Водночас між країнами спостерігаються розходження в деталізації певних цілей, заявлених в освітніх стратегічних документах ЄС.

З'ясовано, що загальною рисою цілей початкової освіти в країнах ЄС у третьому тисячолітті стає використання ціннісного контексту. Ціннісний характер початкової освіти виявляється в акцентуванні універсальних і фундаментальних цінностей західної цивілізації – утвердженні індивідуальності кожної дитини, розвитку її здатності критично мислити і приймати самостійні рішення, важливості соціального співробітництва, відповідальному використанні свободи, світоглядному плюралізмі.

Розкрито, що тенденція стандартизації змісту в напрямі запровадження рамкових курикулумів, яка охопила освіту країн ЄС, починаючи з 1990-х рр., є

чинником активної модернізації змісту, перегляду навчальних програм початкової школи. Рамковий характер курикулумів початкової освіти працює в напрямі розширення шкільної та вчительської автономії.

Під впливом стратегічних документів Брюсселя стандартизація сприяє взаємозближенню різних за засадами управління шкільних систем: централізованих і децентралізованих. У країнах ЄС, що належать до групи децентралізованих систем (Бельгія, Данія, Іспанія, Німеччина, Сполучене Королівство, Швеція, Угорщина), стандартизація початкової освіти пов'язана з підвищенням освітніх вимог, пошуком єдиних критеріїв добору та впровадження змісту навчальних програм, удосконаленням системи оцінювання тощо.

У країнах ЄС з централізованими системами освіти (Болгарія, Греція, Італія, Португалія, Румунія, Франція) стандартизація стає інструментом утілення ідеї так званого соціального розмаїття, яке в освіті акцентує процеси підвищення шкільної автономії та адаптації до зовнішніх змін і вимог.

Свою специфіку проведення стандартизації початкової освіти мають країни Східної Європи, для яких стандарт-орієнтовані реформи стають ключовою умовою успішної інтеграції національної школи в загальноєвропейський освітній простір. Приєднавшись до ЄС у період другої хвилі розширення, «нові» країни розробляють національні курикулуми з урахуванням принципів інтегрованого, компетентнісного та інклюзивного навчання.

Виявлено, що при схожості підходів до розв'язання проблеми стандартизації змісту початкової освіти в країнах ЄС спостерігається різна тривалість навчання та різні форми оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. Відмінності у стандартах початкової освіти виявляються не лише на міждержавному рівні: розбіжності фіксуються в навчанні певних дисциплін/освітніх галузей у різних школах/регіонах однієї країни.

В умовах сьогодення освітній рівень МСКО 1 характеризується активним впровадженням інтегрованого навчання і розробкою компетентнісних стандартів. Практикуючи галузевий і предметно-модульний підходи до структурування змісту початкової освіти, усі країни ЄС передбачають у курикулумах на рівні МСКО 1 такі складники: мовний (мова навчання, рідна мова, іноземна мова), математичний (математика, ІКТ), природничо-гуманітарний (природознавство, географія, історія, громадянознавство, релігія), мистецький (мистецтва, дизайн), фізичний (фізична культура, спорт, освіта про здоров'я), при цьому інваріантна частина охоплює 80–90 % навчального часу.

Встановлено, що стандартизація змісту початкової освіти розглядається державами-членами не лише як запровадження комплексу вимог до навчальних досягнень учнів, а і як інструмент зовнішнього та внутрішнього оцінювання діяльності навчальних закладів. Стандарти застосовуються країнами ЄС для інспекції шкіл з метою виявлення як недоліків у роботі, так і поширення позитивного досвіду.

До позитивів стандарт-орієнтованих реформ на рівні МСКО 1 належить той факт, що стандарти дозволили співвіднести заявлені в курикулумах освітні цілі та завдання з реальними показниками учнів і шкільних колективів, визначити шляхи вдосконалення діяльності класу й розвитку професіоналізму вчителя. Негативний

прояв стандартизації виявляється в переобтяженні вчителів новими формами роботи, пов'язаними із практичною реалізацією стандартів та новими видами оцінювання навчальних досягнень учнів.

Упровадження компетентної ідеї в початкову школу країн ЄС інтенсифікується у XXI ст. і виявляється складним процесом, який на початку актуалізує питання добору ключових компетентностей, а пізніше – відпрацювання шляхів імплементації «компетентної» ідеї у практику, оцінювання набуття учнями компетентностей, фактично – розроблення нової теорії компетентної освіти.

Відповідно до домінуючої парадигми імплементації ключових компетентностей країни ЄС об'єднано у дві групи:

- країни, які використовують термін «компетентність» на законодавчому рівні, (Іспанія, Італія, Португалія, Мальта, Франція);
- країни, які замість терміну «компетентність» в освітніх документах використовують іншу термінологію, яка, утім, є тотожною за сутністю («динамічні здібності» – Австрія; «базові навички/функціональні навички» – Сполучене Королівство, Ірландія; «ключові навички» – Польща; «знання і навички» – Фінляндія).

Водночас виокремлено групу країн, які в навчальних планах визначають цілі та завдання, а не компетентності чи навички («розвивальні та кінцеві цілі» – Бельгія; «загальні цілі» – Нідерланди; «цілі, до яких прагнути» та «цілі для досягнення» – Швеція; «завдання та цінності» – Угорщина; «розвивальні цілі» – Латвія).

Встановлено, що, незважаючи на наявні розбіжності в термінології та нормативно-правових підходах, переважна більшість курикулумів початкової освіти в ЄС на сьогодні ґрунтується на ключових компетентностях і результатах навчання.

Тенденцією розвитку компетентної парадигми початкової освіти визначено поступову уніфікацію переліку ключових компетентностей на національному рівні з Європейською довідковою рамкою ключових компетентностей протягом життя (2006 р.). Відповідно, компетентно-базована початкова школа працює над упровадженням інноваційних методів навчання та змінами в організації та культурі школи.

У царині оцінювання ключових компетентностей молодших школярів для більшості країн ЄС проблемними залишаються організація систематичного оцінювання сформованості всіх ключових компетентностей; визначення оптимальної кількості національних тестувань ключових компетентностей у ситуації, коли важливо регулярно отримувати дані про продуктивність системи освіти та запобігати перевантаженню учнів; методологічні та практичні труднощі в розробленні інструментів для оцінювання ключових компетентностей. Проектування єдиної рамки оцінювання, що узагальнить прогрес учнів у набутті ключових компетентностей, які формуються різними освітніми галузями, вбачається одним із головних завдань компетентних реформ.

Виявлено, що попри домінування компетентної ідеї в початковій освіті ЄС, через різні підходи країн до її імплементації в курикулах початкової школи деяких країн частково або взагалі відсутні такі аспекти: формування навичок самоосвіти і вмінь будувати індивідуальну модель навчання з урахуванням інтересів та уподобань; розвиток сприймання і розуміння себе; визначення цінностей, на

основі яких формується ставлення один до одного і до навколишнього світу; принципи взаємовідносин із навколишнім середовищем; турбота про здоров'я та благополуччя дітей; урахування при створенні ефективного освітнього простору таких факторів, як: почуття безпеки, власної гідності, приналежності.

Встановлено, що розвиток систем оцінювання навчальних досягнень молодших школярів у країнах Спільноти сьогодні характеризують тенденції інтернаціоналізації під впливом міжнародних порівняльних досліджень; поширення національного (як обов'язкового, так і добровільного) оцінювання; специфікації критеріїв та очікуваних результатів оцінювання з точки зору виконання курикулуму; застосування комплексу видів оцінювання для отримання об'єктивної інформації щодо навчальних досягнень учня/роботи школи/стану освітнього рівня; упровадження вступного тестування задля визначення готовності дитини до шкільного навчання й можливості порівнювати досягнення учня у процесі навчання з його початковим рівнем; оприлюднення як загальної, так і конкретної (по школах) інформації про результати національних тестувань; розширення переліку дисциплін у національних тестуваннях; застосування ІКТ на різних етапах і в різних видах тестувань; посилення формувального аспекту оцінювання; формування вчительської та учнівської культури оцінювання.

У четвертому розділі **«Організаційно-управлінські тенденції розвитку початкової освіти в Європейському Союзі»** зафіксовано та схарактеризовано загальні тенденції розвитку початкової освіти в країнах ЄС на організаційному та управлінському рівнях.

Оптимізація процесу навчання передбачає нові організаційно-управлінські рішення на підставі всебічного врахування закономірностей і принципів навчального процесу, сучасних форм і методів навчання, особливостей, внутрішніх і зовнішніх умов з метою досягнення максимальної його ефективності. Початкова освіта в країнах ЄС реалізує модель школи демократичного типу, що включає гуманізацію навчального середовища в напрямі співробітництва учителя й учня, адаптивний підхід до організації навчального процесу, турботу про фізичне та емоційне здоров'я школярів, розвивальне та рефлексивне навчання, формування життєвих компетентностей дітей, використання інноваційних технологій.

Оптимізація організації освітнього процесу в початковій школі країн ЄС відбувається в напрямках віднаходження варіантів ефективного використання ресурсів (часових, фінансових, людських) і створення максимально сприятливих умов для отримання якісної освіти всіма учнями, що виявляється в пошуку оптимальної моделі організації початкової школи.

Встановлено циклування ланки початкової освіти в країнах ЄС (Австрія, Кіпр, Мальта, Польща, Португалія, Сполучене Королівство, Франція, Хорватія, Чеська Республіка – 2 цикли; Бельгія, Іспанія, Італія, Люксембург – 3 цикли; Ірландія – 4 цикли).

Визначено скорочення коефіцієнту «вчитель/учні» на рівні класу. Хоча в ЄС кількість учнів у класах на початковому щаблі варіюється залежно від типу школи (державна/приватна, міська/сільська), спостерігається тенденція до її скорочення, особливо в перші два-три роки початкової освіти. Дві третини країн ЄС закріпили максимальну кількість учнів у класах початкової школи на законодавчому рівні.

Доведено зниження віку початку формального навчання. Хоча законодавство більшості європейських країн передбачає обов'язкове навчання дітей з шестирічного віку, усе частіше країни запроваджують обов'язковість передшкільної підготовки або знижують вік зарахування до початкової школи до 4,5–5 років.

Акцентовано інтенсифікацію запровадження моделі повного шкільного дня на рівні початкової освіти (Німеччини, Данія, Фінляндія, Швеція) задля створення умов для різнобічного розвитку дітей, балансу академічної, естетичної та спортивної освіти.

Розкрито, що поряд із горизонтальним групуванням (за віком) молодших школярів на рівні класу та школи застосовується практика вертикального групування (змішані вікові групи), що практикується у невеликих за контингентом учнів школах з метою ефективного використання персоналу та приміщень (Сполучене Королівство, Словенія, Франція).

Доведено зв'язок організаційних трансформацій у початковій школі з масштабними змінами на управлінському рівні. В умовах розбудови суспільства знань початкова освіта в країнах ЄС розвивається в контексті розширення шкільної автономії. На практиці це виявляється в формуванні нового державного управління, що передбачає перерозподіл влади між центральними/федеральними органами освіти та місцевими менеджерами і розвиток підзвітності шкіл громадськості. Інструментами реалізації децентралізації та шкільної автономії на рівні МСКО 1 стають шкільний інспекторат (зовнішній і внутрішній) і школо-базований менеджмент.

Аналіз джерел із питань практики оцінювання роботи початкових шкіл у країнах ЄС продемонстрував, що структура, склад і функції зовнішніх інспекцій визначаються ступенем децентралізації шкільної системи конкретної країни.

Визначено нові завдання зовнішнього шкільного інспекторату на рівні МСКО 1 у Європі: збалансування національних стандартів і регіональних потреб; підвищення ефективності та покращення початкових шкіл; оцінювання можливих «ризиків»; створення національних баз даних, що акумулюють інформацію про кількісні та якісні показники навчальних закладів.

Охарактеризовано моделі взаємодії зовнішньої та внутрішньої шкільних інспекцій: паралельну (внутрішні і зовнішні експерти не консультуються, працюють окремо за власним планом і критеріями), послідовну (звіт внутрішньої шкільної інспекції береться за основу для проведення зовнішнього оцінювання) та кооперативну (внутрішні і зовнішні експерти виробляють спільну концепцію, критерії перевірки школи для загального звіту).

Розкрито завдання (підготовка до зовнішньої інспекції, підвищення освітніх стандартів, професійне зростання педагогічного колективу, розвиток здатності школи реагувати на зміни та управляти ними), етапи (визначення шкільним колективом та іншими стейкхолдерами цілей оцінювання; збір даних щодо результатів успішності учнів, демографічних характеристик, аналіз учнівських робіт; аналіз зібраних даних і оцінювання ступеня реалізації цілей і задоволення освітніх потреб учнів, визначення напрямів професійного розвитку вчителів і керівництва; підготовка висновків і рекомендацій щодо поліпшення роботи школи), джерела інформації (спостереження освітнього процесу в класі; роботи учнів (портфоліо, презентації, демонстрація майстерності); якісні та кількісні дані щодо

академічної успішності учнів; ідеї членів шкільної ради; професійні погляди директора, заступника директора та вчителів; інтерв'ю учнів і батьків; шкільні документи; аудиторські перевірки), позитивні (визначення шкільним колективом своїх сильних сторін і зон розвитку; розуміння шкільним колективом зовнішніх критеріїв оцінювання його діяльності та планування відповідних заходів для покращення роботи школи; зростання індивідуальної відповідальності вчителів і вдосконалення стилю викладання; покращення умов навчання й академічної успішності учнів; систематичний перегляд курикулуму та підходів до його імплементації; визначення пріоритетів професійного розвитку вчителів і шкільних лідерів; розвиток культури самооцінювання) і негативні (суттєве зростання професійного навантаження й розширення функцій шкільної адміністрації та вчителів; скорочення експериментів з новими методами навчання, акцент на підготовці учнів до тестування; звуження курикулуму) впливи внутрішньої інспекції в початкових школах ЄС.

Встановлено, що організація та ефективність проведення шкільних інспекцій на рівні МСКО 1 тісно пов'язані з питаннями розвитку шкільних рад і самоврядування в контексті шкільної автономії. Перенесення на рівень школи (у певній мірі) повноважень і відповідальності за прийняття рішень з адміністративних, навчальних і фінансових питань розширює і змінює професійні обов'язки шкільних директорів і педагогів, підвищує відповідальність шкільних колективів.

У п'ятому розділі «Перспективи використання досвіду країн Європейського Союзу в умовах модернізації початкової освіти в Україні» простежено еволюцію теоретичних та регулятивних засад початкової освіти в Україні періоду незалежності; в результаті комплексного аналізу досвіду країн ЄС у царині модернізації початкової освіти на рубежі тисячоліть запропоновано рекомендації з метою розбудови нової початкової школи в Україні.

Встановлено, що розвиток початкової освіти в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбувався під впливом взаємопов'язаних політичних, економічних і соціальних чинників. З'ясовано, що інтенсивному розвитку початкової освіти за роки незалежності сприяло створення законодавчо-правового поля інноваційного характеру, визначальними віхами якого були ухвалення Конституції України (1996 р.), Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Закону України «Про освіту» (2017 р.). Важливим для подальшого розвитку методологічних засад загальної початкової освіти стало прийняття документів стратегічного значення: «Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття)» (1993 р.), Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті (2002 р.), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2013 р.) і Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.).

У результаті аналізу оновленого освітнього законодавства та регулятивно-стратегічних програм в Україні визначено напрями шкільних реформ на рівні МСКО 1, до яких віднесено: забезпечення якості освіти; віднаходження балансу між соціальними цілями й освітніми потребами дитини; приведення структури освіти у відповідність до міжнародних стандартів; оновлення й переосмислення змісту з позицій

компетентнісного підходу; децентралізація управління та розширення автономії закладів освіти; підвищення кваліфікації та підняття соціального статусу педагога.

Виявлено, що виконання завдань, окреслених у національних стратегічних документах з освітньої політики, підтримується стандартизацією змісту початкової освіти. Порівняльний аналіз державних стандартів загальної початкової освіти (2000 р., 2011 р., 2018 р.) дозволив зафіксувати такі новації: запровадження циклів початкової освіти; компетентнісний підхід до розробки змісту початкової освіти; управління змістом початкової освіти через навчальні програми предметів, модельні навчальні програми, базовий навчальний план, робочий навчальний план закладу освіти; реалізацію в освітньому процесі діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі; розширення переліку освітніх галузей; конкретизацію вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів; упровадження формувального оцінювання й забезпечення постійного моніторингу успішності молодших школярів; формування наскрізних умінь у розвитку учнів; створення національної електронної платформи з метою підтримки Державного стандарту початкової освіти.

Значні досягнення української початкової школи водночас не виключають наявності низки проблем, зумовлених сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників, що потребують ефективних рішень. Аналіз тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС та узагальнення результатів наукового дослідження уможливили обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення політики модернізації початкової освіти в Україні за трьома рівнями: змістовим, організаційним та управлінським з метою системного розгляду проблемних питань і визначення перспективи застосування прогресивних європейських ідей рівного доступу до якісної освіти, організації навчального процесу на засадах дитиноцентризму, впровадження ключових компетентностей у зміст освіти, систематичного моніторингу й оцінювання якості освіти, громадсько-державного управління школою та школо-базованого менеджменту в розбудові національної початкової освіти.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження теорії та практики початкової освіти в кордонах ЄС свідчить про досягнення мети й розв'язання завдань дослідження й дає підстави для таких висновків:

1. Аналіз праць українських компаративістів за роки незалежності засвідчив значне зростання наукового інтересу до здобутків шкільництва в кордонах ЄС – географічна близькість і європейський вибір України активізували розвідки в царині освітньої теорії та практики початкової освіти в державах-членах.

На підставі аналізу компаративного доробку доведено трансформаційний характер розвитку європейської початкової школи XXI ст. – реформи на цьому рівні освіти є перманентними й охоплюють організаційний, змістовий та управлінський аспекти. Розкрито, що українські компаративісти визначають такі напрями реформування початкової освіти в Європі: модернізація змісту освіти, посилення ціннісного компоненту в аспекті активізації морального, громадянського, міжкультурного, екологічного, естетичного виховання молодших школярів;

запровадження до навчального процесу інноваційних технологій в умовах цифрової революції; розширення автономії початкової школи; зміна функцій вчителя початкової школи та вимог до його професійної підготовки. Зазначений висновок слугував орієнтиром при виокремленні тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС.

Розроблена авторська модель, що ґрунтується на методологічних орієнтирах провідних компаративістів, забезпечила врахування соціального контексту (за М. Седлером, А. Кенделом); рух від конкретного до загального для проведення узагальнень (за Дж. Бірідеєм); розгляд феномену в багатовимірності включно з такими рівнями: освіта і суспільство, географічні виміри тощо (за М. Бреєм, Р. М. Томасом).

Застосування рівневого підходу в методологічній моделі: аналітико-методологічного (вивчення фактичного матеріалу, визначення поняттєво-термінологічного апарату, добір принципів і підходів до порівняльно-педагогічного аналізу); оцінювально-узагальнювального (визначення спільних і специфічних характеристик початкової школи в країнах ЄС, проблем функціонування, тенденції її розвитку в аспектах змісту, організації й управління); результативно-прогностичного (формулювання висновків, прогнозування напрямів розвитку європейської початкової освіти, окреслення перспектив застосування позитивного досвіду країн ЄС для розбудови Нової української школи) – забезпечило цілісність дослідження розвитку початкової освіти в країнах ЄС.

Методологічні орієнтири зарубіжних компаративістів і досвід порівняльно-педагогічних досліджень українських науковців галузі початкової освіти в Європі уможливили виокремити особливості розгляду цього феномену, до яких у дисертації віднесено: аналіз розвитку початкової освіти з позиції цілісності як складової ланки шкільної освіти; вивчення освітньої політики Брюсселя як спільної рамки побудови стратегій початкової освіти в країнах ЄС в умовах гармонізації національних освітніх систем під впливом глобалізації та європеїзації освіти; розгляд початкової освіти на засадах спільностей.

Теоретичну рамку дослідження тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС склали ідеї про освітню інтеграцію в країнах ЄС, яка зумовлює конкретні рішення в законотворчій та управлінській площинах, визначає вектори загальних стратегій в освітній галузі; розвиток початкової освіти в широкому контексті політичних, економічних, соціальних, культурних чинників, у взаємозв'язку та взаємозалежності регіональних і національних тенденцій, наднаціональних детермінант глобалізаційного простору; визнання значимості педагогічного досвіду кожної нації, народу та етносу; педагогічно інтерпретовані гуманістичні ідеї щодо унікальності й самоцінності людської особистості, її самобутності; початкову освіту як базис, де закладаються особистісні характеристики, які можуть вдосконалюватися та збагачуватися впродовж життя.

2. Доведено, що наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. європейська початкова школа постає перед проблемою балансу між традиціоналістською моделлю, яка орієнтована на стандартизацію курикулуму, контроль, інспекцію шкіл та ідеями дитиноцентристської філософії, що розглядається сучасними європейськими науковцями як особливо важлива в умовах багатокультурної Європи.

Філософське підґрунтя початкової освіти в ЄС на початку XXI ст. складають такі демократичні ідеї філософії гуманізму: рівний доступ до якісної освіти; виховання громадянськості та загальнолюдських цінностей у молодших школярів; урахування соціокультурного контексту дитини; індивідуалізація процесу навчання; розширення можливостей її фізичного, інтелектуального й творчого розвитку тощо. Філософія автономії визначає принципи освітнього менеджменту, що виявляється в децентралізації управління європейською початковою школою, рамковому характері курикулумів, упровадженні альтернативних програм і моделей навчання, розвитку спеціалізації навчальних закладів на рівні МСКО 1.

До провідних психологічних ідей, що спрямовують розвиток європейської початкової освіти на рубежі XX–XXI століть, віднесено: стадійний розвиток особистості; лінійність розвитку; актуальність зони найближчого розвитку; теорії мислення і мовлення; види навчання; роль «формальної дисципліни» в навчальному процесі; цілепокладання та результативність навчання; спіральність його змісту; формування наукових понять у дітей; мотивація діяльності, зокрема навчальної; принципи особистісно зорієнтованого навчання; програмоване навчання; процес соціалізації та його особливості на різних вікових етапах; урахування соціокультурного контексту.

Дослідження соціальних функцій початкової школи, її зв'язку з економічними та політичними процесами, соціологічний погляд на навчальний заклад, навчальний процес, соціальні відносини конкретизуються в рамках вивчення таких проблем: роль школи в процесах відтворення соціальних систем стратифікації суспільства; ефективність різних форм підготовки та перепідготовки професійних кадрів; ефективність різних типів початкових шкіл і систем управління ними; взаємовідносини між учнями, батьками та педагогічним персоналом; відповідність цілей та структури початкових курикулумів актуальним і перспективним соціальним завданням.

3. До загальних тенденцій розвитку змісту початкової освіти в країнах ЄС віднесено стандартизацію, його трансформацію на компетентнісні засади, що відбувається в рамках еволюції цілей початкової освіти.

Аналіз освітніх ініціатив європейських держав уможливив розроблення періодизації, що дозволяє розкрити особливості процесу еволюції цілей початкової освіти. Визначені хронологічні межі є умовними, спостерігається наступність між періодами. Виокремлено:

– період акцентування якості шкільної освіти в умовах інтенсифікації підзвітності освітніх органів (1990-ті рр.), який характеризується трансформацією цілей початкової школи в напрямі покращення рівня успішності учнів у процесі стандартизації змісту, передусім у мовній, математичній, природничій галузях під впливом результатів міжнародних порівняльних досліджень, а також сприяння їхньому моральному і духовному розвитку;

– період акцентування ключових компетентностей в умовах старту трансформації початкової освіти на компетентнісні засадах (2000-ні рр.), коли пріоритетом стає формування ключових компетентностей молодших школярів для життя у глобалізованому мультикультурному європейському суспільстві;

– період акцентування локального виміру в умовах зростання автономії закладів початкової освіти (2010-ті рр.), коли перелік загальнонаціональних цілей збагачується регіональним і локальним вимірами (вміння жити та працювати у громаді, демонструвати дбайливе ставлення до села/міста, у якому проживає учень/учениця, займати громадянську позицію тощо).

Доведено, що в умовах сьогодення протилежні по суті процеси глобалізації та локалізації постійно корегують цілі початкової освіти в країнах ЄС. Розкрито, що для всіх країн ЄС характерним є збільшення кількості цілей початкової освіти на рівні національних стратегічних документів та синтезований підхід до їх визначення.

Встановлено, що запровадження освітніх стандартів на рівні МСКО 1 є практичною реалізацією гасла «рівний доступ до якісної освіти», який скеровує розвиток освітніх систем у країнах ЄС у XXI ст. у напрямках ефективності та справедливості. Упровадження стандартів змісту початкової освіти в європейському просторі відбувається на державному рівні й покликане розв'язати проблему якості та рівності в освіті, а також наступності між дошкільною освітою та початковою освітою і між початковою та середньою.

Доведено, що стандарти початкової освіти в країнах ЄС сьогодні характеризуються:

– інтеграцією змісту навчальних предметів шляхом їх об'єднання в модулі, інтегровані блоки, широкі освітні галузі (предметно-модульний і галузевий стандарти);

– звуженням кількості навчальних предметів (фокус на мовній і математичній грамотності) та переорієнтацією навчального процесу на підготовку учнів до конкретних процедур оцінювання (найчастіше тестування).

– регулярним переглядом під впливом результатів успішності молодших школярів, продемонстрованих у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти (TIMSS, PIRLS).

Спільною рисою шкільних реформ у країнах ЄС стає вибір змісту освіти як основного інструменту переходу до компетентнісної парадигми. З'ясовано алгоритми упровадження компетентностей у системи шкільної освіти, які застосовують країни ЄС. Це прийняття нового/внесення змін в освітнє законодавство (Бельгія, Франція, Греція, Литва, Люксембург, Італія, Португалія, Словаччина, Румунія, Іспанія); перегляду курикулумів (Австрія, Болгарія, Кіпр, Чеська Республіка, Латвія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Угорщина, Ірландія, Мальта, Нідерланди, Сполучене Королівство); визначення додаткових цілей у законодавстві й інструкцій щодо імплементації курикулуму (Польща); реалізації холістичного підходу (Швеція, Данія).

Аналіз освітніх документів країн ЄС уможливив визначення умов успішної імплементації компетентнісної парадигми в освітній процес початкової школи, до яких віднесено: формулювання в національних документах/курикулумах компетентнісно-орієнтованих цілей; синхронізація систем національного та шкільного оцінювання успішності учнів з цілями і стандартами; забезпечення інтенсивного професійного розвитку вчителів з адаптації до компетентнісних реалій; активна підтримка педагогічних інновацій на шкільному рівні задля модернізації освітнього середовища; визначення комунікативних стратегій у розв'язанні стратегічних завдань.

У перебігу компетентнісних реформ у більшості країн ЄС зафіксовано тенденцію уніфікації переліку ключових компетентностей на рівні МСКО 1: спілкування рідною мовою, спілкування іноземною мовою, математична компетентність, вміння вчитися, соціальна/громадянська компетентність, ІКТ-компетентність для роботи з інформацією. Відзначено поступове зміцнення позиції підприємницької компетентності в курикулах початкової освіти.

4. Розкрито, що трансформації в організації навчання у ЄС охоплюють:

- розподіл терміну навчання на цикли для конкретизації освітніх цілей, змісту та добору відповідних форм і видів оцінювання успішності молодших школярів;
- зниження обов'язкового шкільного віку та зростання тривалості навчання на рівні МСКО 1, у тому числі за рахунок поширення моделей «дошкільний заклад – початкова школа» та «початкова школа – основна школа»;
- розширення автономії навчальних закладів у питаннях планування навчального року й організації життя школи;
- адаптацію режиму навчання до індивідуальних життєвих ритмів учнів і створення початкової школи повного дня;
- використання вчителями форм і методів навчання, що забезпечують урахування психо-фізіологічних особливостей молодшого школяра, індивідуалізацію та диференціацію навчання, інтегрований підхід, продуктивну взаємодію на уроці;
- активне впровадження ІКТ у навчальний процес і збільшення обсягу електронних навчальних матеріалів;
- поєднання класної та позакласної форм навчально-виховної роботи задля реалізації принципу навчання упродовж життя.

Проведене дослідження зафіксувало спільність в організації діяльності початкової школи – у більшості європейських країн початкова школа функціонує сьогодні як окремий навчальний заклад. Водночас дедалі частіше до її структури приєднуються класи обов'язкової дошкільної підготовки (Чеська Республіка), або початкова школа інтегрується у структуру єдиної базової школи (Угорщина, Швеція).

5. В управлінні початковою освітою в країнах Спільноти зафіксовано низку тенденцій, пов'язаних із розвитком шкільного інспекторату та школо-базованого менеджменту.

З'ясовано, що розвиток системи шкільного інспекторату в умовах сьогодення на рівні МСКО 1 у країнах ЄС характеризують такі загальні тенденції:

- створення країнами національних рамок шкільної інспекції на принципах гармонійної взаємодії зовнішньої та внутрішньої інспекцій, збалансування національних стандартів і регіональних потреб, урахування шкільного контексту;
- використання механізмів шкільної інспекції для підвищення ефективності та покращення початкових шкіл;
- зростання ролі шкільного самооцінювання (у порівнянні із зовнішньою інспекцією) як такого, що уможливорює розв'язання проблем не тільки окремої школи, а й стимулювання змін системного характеру;
- виконання шкільною інспекцією подвійного завдання підзвітності й розвитку в системі шкільного самовдосконалення;

- поширення нової моделі шкільної інспекції з оцінювання «ризиків»;
- розширення складу шкільних інспекцій через участь шкільних рад і батьків у процедурах оцінювання;
- формування національних баз даних, що акумулюють інформацію про кількісні та якісні показники навчальних закладів.

Доведено, що організація та ефективність проведення шкільних інспекцій на рівні МСКО 1 тісно пов'язані з питанням самоврядування в контексті шкільної автономії. Перехід від школи, де зміст, методи, управління ресурсами, інспекція та контроль є прерогативою держави, до школи громадян на засадах самоврядування визначено однією з провідних тенденцій розвитку сучасної освіти європейських країн.

У контексті розвитку шкільної автономії та самоврядування в європейських освітніх системах на рівні МСКО 1 охарактеризовано тенденції:

- упровадження школо-базованого менеджменту як інструменту демократизації початкової школи;
- перенесення на рівень школи (децентралізація) у певній мірі повноважень і відповідальності за прийняття рішень з адміністративних, навчальних, фінансових питань;
- розвитку інституту шкільних рад;
- розширення і зміни професійних обов'язків шкільних директорів і педагогів (виконання нових функцій: прогностичної, менеджерської та представницької), зростання відповідальності шкільних колективів.

Водночас доведено, що початкові школи у країнах ЄС не регулюються однаковими правилами виконання обов'язків. Крім ступеня, варіюється також зміст політики шкільної автономії між країнами: передача повноважень по-різному впливає на педагогічні обов'язки, управління людськими та фінансовими ресурсами. Акцентовано існування різних форм участі вчителів, батьків, громадськості в управлінні школою. До спільної характеристики віднесено розширення прав громадян засновувати навчальні заклади, що пов'язано з пошуком нових підходів до управління школою – розвитком інституту шкільних рад, діяльність і склад яких на рівні МСКО 1 у країнах ЄС різняться.

В авторській моделі школо-базованого менеджменту початкової школи узагальнено його цілі (підвищення якості шкільної освіти та розвиток шкільної демократії) та завдання (інтерпретація, адаптація та реалізація національної освітньої політики; формулювання, перегляд і регулювання внутрішньошкільної політики, практик і процедур; встановлення стандартів і критеріїв оцінювання ефективності вчителів і адміністрації; організація зовнішньої та внутрішньої підзвітності; аналіз результатів успішності учнів у зовнішньому та внутрішньому оцінюванні; мобілізація ресурсів для розвитку шкільної інфраструктури), охарактеризовано функції агентів школо-базованого менеджменту (директора, вчителів, шкільної ради). Ключовою умовою успішної реалізації школо-базованого менеджменту на рівні МСКО 1 визначено «новий професіоналізм» шкільних лідерів і педагогів.

6. Суспільно-політичні ініціативи за роки незалежності стимулювали реформування початкової освіти в Україні. Проведений аналіз сформульованих у законодавчих і стратегічних документах завдань дозволяє виокремити такі загальні

тенденції розвитку національної початкової школи: ціннісна орієнтація освітнього процесу (патріотичне, громадянське, моральне, екологічне, естетичне виховання учнів), оптимізація організації навчання, застосування в навчанні діяльнісного та інтегрованого підходів, стандартизація та компетентнісна спрямованість змісту, модернізація системи оцінювання навчальних досягнень молодших школярів, децентралізація й розширення шкільної автономії в академічних питаннях, що свідчать про багато в чому спільний з країнами ЄС стратегічний напрям її розвитку.

Концепція «Нової української школи» (2016 р.) і Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) знаменують новий період розбудови початкової освіти у третьому тисячолітті, що ґрунтується на принципах презумпції талановитості дитини, цінності дитинства, радості пізнання, розвитку особистості, гарантій здоров'я і безпеки.

Виявлено, що основними напрямками модернізації початкової освіти в Україні назустріч потребам сучасного суспільства є:

- реалізація особистісно зорієнтованого підходу до організації навчання для гармонійного розвитку особистості молодшого школяра;
- оновлення змісту початкової освіти на компетентнісних засадах;
- упровадження інтегрованого навчання в початковій ланці;
- посилення виховного аспекту освітнього процесу;
- підготовка нового вчителя для Нової української школи.

Акцентовано важливість віднаходження балансу між збереженням національних досягнень і особливостей та кореляцією із загальними тенденціями розвитку початкової школи в Європі на шляху модернізації української початкової освіти.

7. Здійснений аналіз тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС та узагальнення результатів наукового дослідження дають підстави для обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення політики модернізації початкової освіти в Україні. Рекомендації структуровано за трьома рівнями: змістовим, організаційним, управлінським, що дозволяє системно охопити проблемні питання.

Змістовий рівень:

- процес входження України до європейського освітнього простору потребує урахування загальноєвропейських тенденцій розвитку шкільництва, зокрема сутності й напрямів модернізації його змісту;
- забезпечення наступності змісту освіти на дошкільному, початковому й середньому шаблях сприятиме поліпшенню якості навчання та розбудові національної системи неперервної освіти;
- модернізація стандартів початкової освіти має відбуватися на прогностичних засадах, зважаючи на демографічну ситуацію та соціально-економічний контекст, спираючись на аналіз позитивів і недоліків попередніх версій стандартів;
- поширення теорії курикулуму робить вартим уваги досвід ЄС з формування змісту початкової освіти як комплексної системи, що передбачає знанневий компонент, оцінювання результатів засвоєння змісту та можливості для навчання;
- досвід ЄС із запровадження міжпредметних тем/модулів у стандартах початкової освіти є актуальним для України в контексті реалізації інтегрованого навчання;
- в умовах європейської інтеграції цінним є досвід ЄС із забезпечення

громадянського та полікультурного виховання із запровадженням європейського виміру до стандарту початкової освіти;

- керуючись компетентною ідеєю розбудови шкільництва, країни Спільноти специфічною для початкової освіти розглядають соціально-емоційну компетентність, що є вартим уваги і для української школи;

- в умовах упровадження компетентних стандартів початкової освіти в Україні вартими уваги є напрацьовані в країнах ЄС оцінні технології для вимірювання рівнів ключових і предметних компетентностей учнів;

- у контексті реалізації особистісно зорієнтованого навчання українська початкова школа може скористатися позитивним досвідом країн Спільноти із застосування формульованого оцінювання на рівні МСКО 1, яке ґрунтується на засадах дитиноцентрованого підходу до навчання;

- для початкової освіти в Україні є важливим досвід держав Спільноти щодо регулярної участі молодших школярів у міжнародних порівняльних дослідженнях, результати яких стимулюють модернізацію стандартів і курикулуму, розвиток педагогічних інновацій і підручників на рівні МСКО 1.

Організаційний рівень:

- збільшення тривалості навчання на рівні МСКО 1, у тому числі за рахунок поширення моделей «дошкільний заклад – початкова школа» та «початкова школа – основна школа», зниження коефіцієнту учні/вчитель у перші два-три роки початкової освіти, застосування ефективного групування учнів залежно від цілей навчання можуть розглядатися як ефективні інструменти оптимізації організації навчання в національній початковій школі;

- в умовах модернізації освітнього процесу важливим завданням для початкової ланки шкільництва стає адаптація режиму навчання до індивідуальних життєвих ритмів учнів, використання вчителями форм і методів розвивального навчання, поширення навчання в команді та взаємонавчання учнів, створення й реалізація програм підтримуючого навчання;

- запровадження психолого-педагогічної вхідної діагностики з метою отримання інформації про готовність учнів до навчання сприятиме підвищенню якості навчання молодших школярів і плануванню освітнього процесу відповідно до їхніх потреб;

- комп'ютеризація та поширення ІКТ-технологій у національній освіті має передбачити збільшення обсягу електронних навчальних матеріалів для початкової школи;

- у створенні нової школи у XXI столітті Україна має використати позитивний досвід Європи щодо збільшення ролі спеціалістів різних галузей (психологів, соціологів, методистів) та зацікавлених сторін (батьків, представників бізнесу і громади) у розвитку галузі.

Управлінський рівень:

- вартим уваги є досвід держав-членів з розвитку зовнішнього шкільного інспекторату на рівні МСКО 1, який у країнах ЄС уможливив збалансування національних стандартів і регіональних потреб, оцінювання потенційних «ризиків», створення національних баз даних, що акумулюють інформацію про кількісні та якісні показники навчальних закладів;

– важливою умовою децентралізації освіти в Україні є суттєве спрощення вертикалі органів управління освітою та передача органами управління освіти владних повноважень безпосередньо кожній школі в особі директора та шкільної ради, що презентує інститут громадської участі в управлінні школою;

– у контексті розвитку шкільної автономії українське шкільництво може використати позитивний досвід країн Спільноти із упровадження школо-базованого менеджменту, що розширить свободу навчальних закладів у прийнятті фінансових, академічних і кадрових питань;

– цінним для початкової школи в Україні в умовах децентралізації стає збагачення функцій керівництва нової школи прогностичною (моделювання перспективи), менеджерською (отримання результату) та представницькою (зв'язки з громадськістю).

Проведене дослідження відкриває перспективне поле для подальших наукових пошуків у царині багатогранного феномену початкової освіти в напрямках, які можуть стосуватися теорії курикулуму, розроблення компетентнісно-базованих стандартів, підходів до оцінювання рівня опанування змісту та ключових компетентностей молодшими школярами, розвитку шкільної інспекції та школо-базованого менеджменту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Ярова О. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія. – Київ : Педагогічна думка, 2018. – 434 с.

Навчальні посібники

2. Ярова О. Початкова освіта в країнах Європейського Союзу : навч. посіб. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – 199 с.

Статті у фахових виданнях України

3. Ярова О. Б. Початкова школа Швеції : досвід реформування та тенденції розвитку // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2012. – №4. – С. 67–74.

4. Ярова О. Б. Тенденції оптимізації процесу навчання у початковій школі Євросоюзу // Порівняльна професійна педагогіка № 1(5), 2013 : наук. журнал / голов. ред. Н. М. Бідюк. – К. – Хмельницький : ХНУ, 2013. – С. 93–103.

5. Ярова О. Б. Управлінські трансформації у початковій школі Євросоюзу // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 22 : збірник наукових праць ред. Академіка В. І. Бондаря. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 179–184.

6. Ярова О. Б. Автономія учителя початкової школи в країнах Європейського Союзу // Імідж сучасного педагога. – № 4(133). – 2013. – С. 26–30.

7. Ярова О. Сучасна початкова освіта Данії : здобутки та вектори розвитку // Початкова школа. – 2013. – № 12. – С. 51–54.

8. Ярова О. Б. Тенденції упровадження європейського виміру у початкову

освіту Євросоюзу // Порівн.-пед. студії. – 2013. – № 4(18). – С. 63–72.

9. Ярова О. Б. Здобутки і виклики в іншомовній освіті молодших школярів у країнах Євросоюзу // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – Зб. статей : – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 42. – Ч. 1. – С. 246–257.

10. Ярова О. Б. Моделі релігійної освіти молодших школярів у країнах Європейського Союзу // Порівн.-пед. студії. – 2014. – № 1(19). – С. 72–80.

11. Ярова О. Б. Фізкультурна освіта і спорт у початковій школі Євросоюзу : сучасний стан і тенденції розвитку // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 4(38). – С. 401–412.

12. Ярова О. Б. Мистецька освіта у початковій школі Євросоюзу: тенденції розвитку // Порівн.-пед. студії. – 2014. – № 2–3(20–21). – С. 122–131.

13. Ярова О. Б. Національна політика та виклики в початковій математичній освіті країн Європейського Союзу // Молодь і ринок. – 2014. – № 8(115). – С. 23–28.

14. Ярова О. Тенденції розвитку природничо-наукової освіти в початковій школі країн Європейського Союзу // Рідна школа. – 2014. – № 8–9. – С. 36–40.

15. Ярова О. Б. Ключові компетентності в змісті початкової освіти країн Європейського Союзу // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 1. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – С. 343–350.

16. Ярова О. Б. Трансформація цілей початкової освіти в країнах Європейського Союзу на рубежі ХХ–ХХІ століть // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 67. – Херсон : ХДУ, 2015. – С. 53–60.

17. Ярова О. Б. Соціальний контекст розвитку європейської початкової освіти в ХХІ столітті // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. Випуск 3(81) : наук. журнал. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 121–126.

18. Ярова О. Б. Філософсько-педагогічні традиції європейської початкової освіти // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. праць. Вип. 29 (Серія : Педагогічні науки) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка; редкол. : О. І. Курок (відп. ред.) [та ін.]. – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. – С. 276–284.

19. Ярова О. Б. Школо-базований менеджмент як інструмент демократизації європейської початкової освіти // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 1. – Бердянськ : БДПУ, 2016. – С. 342–349.

20. Ярова О. Б. Психологічні теорії ХХ століття та їх вплив на розвиток європейської початкової освіти // Український педагогічний журнал. – 2016. – № 1. – С. 135–143.

21. Ярова О. Б. Роль шкільної інспекції в забезпеченні якості європейської початкової освіти // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. LXXIX. – Том 1. – Херсон : ХДУ, 2016. – С. 106–110.

22. Ярова О. Б. Концепт «курикулум» у термінологічному полі європейської початкової освіти // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. LXXIV. – Херсон : ХДУ, 2017. – С. 91–95.

23. Ярова О. Початкова освіта в Євросоюзі як предмет дослідження в українській педагогічній компаративістиці // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / за ред. проф. Тетяни Степанової. – № 1(56), лютий 2017. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – С. 167–173.

24. Ярова О. Досвід розвитку початкової освіти в країнах ЄС – джерело модернізації початкової освіти в Україні // Український педагогічний журнал. – 2018. – № 1. – С. 31–37.

25. Ярова О. Б. Регулятивно-стратегічні та організаційно-змістові засади початкової освіти в Україні // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 1. – Бердянськ : БДПУ, 2018. – С. 47–55.

Публікації у наукових фахових виданнях іноземних держав

26. Ярова О. Б. Дидактичні основи організації навчання у початковій школі Євросоюзу // Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology : scientific journal. – Budapest, 2013. – I(6) Issue : 10. – P. 185–189.

27. Ярова О. Б. Європейська початкова освіта і соціологія : точки перетину // Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology : scientific journal. – Budapest, 2015. – III(32), Issue : 63. – P. 64–68.

28. Yarovaya Y. B. Standardization of Primary Education in Great Britain // European Journal of Contemporary Education. – 2015. – Vol. (12), Is. 2. – P. 169–174.

29. Yarova O. B. Models and Trends of Development of Special Education in the European Primary School // Actualni Pedagogika. – Vedecko vydavatelske centrum "Sociosfera-CZ", 2017. – № 2. – P. 55–61.

30. Яровая Е. Б. Индивидуализация начального образования в странах Европейского Союза // Весті БДПУ. Серія 1. – 2017. – № 4(94). – С. 22–26.

Опубліковані праці апробаційного характеру

31. Ярова О. Б. Особливості інформатизації шкільної освіти в країнах Європейського Союзу : матеріали наук.-практ. семінару «Педагогічна компаративістика – 2012 : аспект обдарованості (трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст)» (м. Київ, 11 червня 2012 р.) / за заг. ред. О. І. Локшиної, Н. І. Поліхун. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2012. – С. 148–150.

32. Ярова О. Б. Моделі навчання іноземних мов у початковій школі Великої Британії : матеріали IV Міжнародного науково-практичного семінару «Творчі підходи та методи у викладанні іноземних мов» (м. Бердянськ, 30–31 жовтня 2012 р.). – Бердянськ, 2012. – С. 7–10.

33. Яровая Е. Б. Организация специального образования в начальной школе стран Европейского Союза / Organization of special education in the primary school of the European Union // Education in One World : Perspectives from Different Nations : BCES Conference Books / (Eds.) N. Popov, C. Wollhuter, P. Almeida, G. Hilton, J. Ogunleye, O. Chigisheva. – Volume 11. – 2013. – P. 421–429.

34. Ярова О. Моделі інтегрованого навчання у початковій школі Євросоюзу :

матеріали наук.-практ. семінару «Педагогічна компаративістика – 2013 : трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст» (м. Київ, 10 червня 2013 р.) / за заг. ред. О. І. Локшиної, Н. І. Поліхун. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2013. – С. 138–140.

35. Ярова О. Б. Методи навчання у початковій школі Євросоюзу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Людина і сучасне суспільство : проблеми педагогіки та психології» (м. Львів, 11–12 жовтня 2013 р.). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2013. – С. 90–96.

36. Ярова О. Б. Принципи організації навчання у початковій школі Євросоюзу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта у глобалізованому світі : традиції, сьогодення, перспективи» (м. Умань, 17 жовтня 2013 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – Ч. 2. – С. 228–232.

37. Ярова О. Б. Європейський вимір освіти у початковій школі Євросоюзу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Педагогіка та психологія : історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 19 жовтня 2013 р.). – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2013. – С. 22–27.

38. Ярова О. Б. Білінгвальна освіта як тенденція розвитку початкової школи Євросоюзу // Молодий вчений № 1(03), 2014 : наук. журнал. – Херсон, 2014. – С. 189–193.

39. Ярова О. Розвиток релігійної освіти в початковій школі країн Європейського Союзу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічна теорія і практика в контексті інтеграційних процесів» (м. Тернопіль, Тернопільський національний економічний університет, 25–26 квітня 2014 р.). – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 65–71.

40. Ярова О. Б. Тенденції розвитку іншомовної освіти в початковій школі Європейського Союзу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Україна і світ : діалог мов та культур» (м. Київ, Київський національний лінгвістичний університет, 19–21 березня 2014 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 640–642.

41. Ярова О. Пріоритети розвитку мистецької освіти у початковій школі країн Європейського Союзу : матеріали наук.-практ. семінару «Педагогічна компаративістика – 2014 : якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (м. Київ, 5 червня 2014 р.) / Інститут педагогіки НАПН України / За заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2014. – С. 94–96.

42. Ярова О. Б. Раннє навчання іноземних мов у початковій школі країн Європейського Союзу : матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Людина в мовному просторі : історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку» (м. Бердянськ, 22–23 травня 2014 р.) : збірник тез / упорядники О. Б. Ярова, В. В. Богдан. – Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2014. – С. 142–144.

43. Ярова О. Сучасні підходи до навчання англійської мови у початковій школі Євросоюзу : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасна іншомовна освіта в Україні : стан, проблеми, перспективи» (м. Умань, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 16 жовтня 2014 р.). – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – С. 283–286.

44. Ярова О. Б. Компетентнісна рамка розвитку європейської початкової школи

у ХХІ столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна початкова освіта : традиції, інновації та перспективи» (м. Херсон, Херсонський державний університет, 19–20 березня 2015 р.) / Упоряд. В. В. Денисенко. – Херсон : ХНТУ, 2015. – С. 117–119.

45. Ярова О. Виховний потенціал початкової освіти в країнах Європейського Союзу : матеріали наук.-практ. семінару «Педагогічна компаративістика – 2015 : якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (м. Київ, 11 червня 2015 р.) / Інститут педагогіки НАПН України / За заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 117–119.

46. Ярова О. Б. Концепт «ключові компетентності» в освітніх документах початкової школи країн Європейського Союзу // Молодий вчений № 2(17), 2015 : наук. журнал. – Частина IV. – Херсон, 2015. – С. 155–158.

47. Ярова О. Стандартизація змісту початкової освіти як інструмент забезпечення її якості у державах-членах Європейського Союзу : матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції “Problems and Prospects of Territories’ Socio-Economic Development” (Poland, Opole, the Academy of Management and Administration. April 14–17, 2016). – Opole : The Academy of Management and Administration, 2016. – С. 143–146.

48. Ярова О. Б. Сучасні педагогічні технології та методики в європейській початковій школі : матеріали міжнародної психолого-педагогічної конференції «Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України» (м. Берегове, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, 14–15 квітня 2016 р.). – Берегове : Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, 2016. – С. 189–193.

49. Ярова О. Шкільне самооцінювання як інструмент забезпечення якості початкової освіти в країнах Євросоюзу : матеріали Міжнародного дискусійного форуму «Мова, освіта, культура : античні цінності – сучасне застосування» (м. Умань, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 19–20 травня 2016 р.). – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – С. 324–327.

50. Ярова О. Розвиток систем національного оцінювання в початковій школі країн Євросоюзу : матеріали наук.-практ. семінару «Педагогічна компаративістика – 2016 : освітні реформи та інновації у глобалізованому світі» (м. Київ, 6 червня 2016 р.) / Інститут педагогіки НАПН України / За заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2016. – С. 116–119.

51. Ярова О. До проблеми оцінювання успішності молодших школярів у країнах Євросоюзу : zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie “Stav, problemy a perspektivy pedagogickeho studia a socialnej prace” (Slovenska republika, Sladkovicovo, 28–29 oktobra 2016). – Sladkovicovo : Vysoka skola Danubius, 2016. – С. 41–44.

52. Ярова О. Стандарт-орієнтовані реформи в європейській початковій освіті : матеріали I Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти «Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні» (м. Київ, Американський Дім Посольства США, 11 лютого 2017 р.). – С. 197–199.

53. Ярова О. «Цілі» як ключовий концепт європейської початкової освіти : матеріали Міжнародної наукової конференції «Трансформації в українській освіті і

наукових дослідженнях : світовий контекст» (м. Умань, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 25–26 травня 2017 р.). – Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. – Ч. 2. – С. 223–227.

54. Ярова О. Компетентнісна термінологія в початковій освіті Євросоюзу : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017 : освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації» (м. Київ, 15–16 червня 2017 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України / За заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2017. – С. 169–170.

АНОТАЦІЇ

Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 2018.

У дисертації в порівняльно-педагогічному аспекті досліджено феномен початкової освіти в країнах Європейського Союзу. З метою розкриття характеру трансформацій, що відбуваються на організаційному, змістовому й управлінському рівнях, початкову освіту розглянуто в історико-культурному контексті держав-членів на тлі глобальних і регіональних викликів сучасності. Проаналізовано філософсько-педагогічні традиції, ключові психологічні та соціологічні теорії, що утворюють підґрунтя функціонування початкової школи в європейському освітньому просторі на рубежі ХХ–ХХІ століть. Зафіксовано і схарактеризовано такі тенденції розвитку початкової освіти в країнах ЄС, як: посилення ціннісного аспекту змісту, його стандартизація та трансформація на компетентнісні засади, оптимізація організації навчання в початковій школі, розвиток шкільного інспекторату та школо-базованого менеджменту, розширення і зміни професійних обов'язків шкільних директорів і педагогів. Розкрито інновації в оцінюванні навчальних досягнень молодших школярів. Простежено еволюцію теоретичних і регулятивних засад початкової освіти в Україні за роки незалежності, визначено основні напрями її модернізації, зроблено висновки щодо перспективності використання прогресивного досвіду країн ЄС у розбудові Нової української школи.

Ключові слова: тенденції розвитку початкової освіти, країни Європейського Союзу, змістові трансформації, оптимізація навчання, оцінювання, шкільний інспекторат, управління початковою школою.

Яровая Е. Б. Тенденции развития начального образования в странах Европейского Союза. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Институт педагогики НАПН Украины, Киев, 2018.

В диссертации в сравнительно-педагогическом аспекте исследован феномен начального образования в странах Европейского Союза. С целью характеристики

трансформаций, происходящих на организационном, содержательном и управленческом уровнях, начальное образование рассмотрено в историко-культурном контексте государств-членов на фоне глобальных и региональных вызовов современности. Проанализированы философско-педагогические традиции, ключевые психологические и социологические теории, определяющие особенности функционирования начальной школы в европейском образовательном пространстве на рубеже XX–XXI веков. Зафиксированы и охарактеризованы такие тенденции развития начального образования в странах ЕС, как: усиление ценностного аспекта содержания, его стандартизация и трансформация на компетентностных основах, оптимизация организации обучения в начальной школе, развитие школьного инспектората и школобазируемого менеджмента, расширение и изменение профессиональных обязанностей школьной администрации и педагогов. Раскрыты инновации в оценивании учебных достижений младших школьников. Прослежена эволюция теоретических и регулятивных основ начального образования в Украине за годы независимости, определены главные направления его модернизации, сделаны выводы о перспективности использования прогрессивного опыта стран ЕС в создании Новой украинской школы.

Ключевые слова: тенденции развития начального образования, страны Европейского Союза, трансформации содержания, оптимизация обучения, оценивание, школьный инспекторат, управление начальной школой.

Yarova O. B. The Tendencies in the Development of Primary Education in the European Union Countries. – Qualifying scientific work published as a manuscript.

The thesis is submitted for attaining the Doctor of Sciences (Education) degree in 13.00.01 speciality – General Pedagogy and the History of Pedagogy. – The Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine, Kyiv, 2018.

The thesis investigates the phenomenon of primary education in the EU countries in a comparative pedagogical aspect. The main attention is focused on the tendencies in education development at ISCED 1 within the unity of its common characteristics.

In order to characterize the transformations taking place at the organizational, content and management levels, primary education is considered in the historical-cultural contexts of the member states against the background of global and regional challenges of our time. The philosophical and pedagogical traditions, key psychological and sociological theories that determine the functioning of the primary school in the European educational space at the turn of the 20th and 21st centuries have been analyzed.

The terminology of primary education for comparative pedagogical research has been defined presenting the author's definitions of the following concepts: curriculum, competence, standard, goals, school autonomy, individualization and learning etc. The proposed methodological model of comparative pedagogical study of the tendencies in the development of primary education in the EU countries covers three levels: the analytical and methodological level, the evaluation and generalization level, and the effective and prognostic level.

In the development of primary education in the member states have been documented and characterized such tendencies as the strengthening of the value aspect of content, its

standardization and competence-based transformation, the optimization of education organization at ISCED 1.

The analysis of primary education goals in the EU countries proves their dependence on external factors that by nature can have economic, political, sociological, educational, philosophical or combined character. The goals of modern primary education are manifested in emphasizing the universal, fundamental values of Western civilization such as the establishment of a unique individuality of each child, development of his ability to think critically and make independent decisions, the importance of social cooperation and multiculturalism.

It has been found that the key aspect of developing standards of primary education in the EU countries is the transition from structuring the content of curricula around subjects to the consolidation of disciplines in integrated blocks and broad educational fields.

The optimization tendencies in organizing educational process at primary school in the EU countries have been found in the choice of a primary school model relative to ISCED 2, cycling the educational process, lowering the schooling age, grouping students, reducing the teacher/pupil ratio at class level, and age adapting regime.

In assessing the performance of junior schoolchildren have been revealed such innovations as internationalization of assessment; dissemination of national assessment; specification of assessment criteria and expected results from the point of view of curriculum implementation; application of a complex assessment for obtaining objective information on students' progress; introduction of entrance testing to determine the child's readiness for schooling; publication of both general and specific information on the results of national tests; the expansion of the list of disciplines in national testing; and ICT application.

In the context of school autonomy and self-governance development in European educational systems at ISCED 1 have been characterized the tendencies of introducing school-based management as a tool for primary school democratization, school councils' development, expansion and change of professional responsibilities of school principals and teachers.

The current general tendencies of development of school inspectorate system at ISCED 1 in the EU countries have been fixed: creation of national school inspection framework on the principles of harmonious interaction of external and internal inspections, balancing national standards and regional needs, taking into account school context; use of school inspection mechanisms for improving the efficiency of primary schools; growing role of school self-evaluation which enables solving the problems of not only a single school but also stimulating systemic changes; dissemination of a new model of risk assessment; expansion of school inspections through participation of school boards and parents in evaluation procedures; development of national databases accumulating information on quantitative and qualitative indicators of educational institutions.

There has also been traced the evolution of theoretical and regulatory foundations of primary education in Ukraine, and the main directions of its modernization have been determined. The author has drawn conclusions about the prospects of using the progressive experience of the EU countries in creating the New Ukrainian school.

Keywords: development tendencies of primary education, the European Union countries, content transformations, learning optimization, assessment and evaluation, school inspection, school management.

Підписано до друку 03.09.2018 р.
Формат 60x86/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк – лазерний.
Ум. друк. арк. 2,15. Наклад 100 прим. Зам. № 26.

Адреса редакції
вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл., 71100

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 2691 від 05.09.2007 р.